M A T E R I A Ł Y

Studia Źródłoznawcze, t. LIX, 2021
ISSN 0081-7147
e-ISSN 2451-1331

Krzysztof KWIATKOWSKI
https://orcid.org/0000-0003-1827-3122
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Oryginalne fragmenty kroniki Wiganda von Marburg – opis źródłoznawczy, nowa edycja i polskie tłumaczenie*

Zarys treści: Artykuł zawiera nową edycję oryginalnych fragmentów kroniki Wiganda von Marburg, które zachowały się do czasów współczesnych. We wstępie do edycji omówiona została jej podstawa rękopiśmienna z uwzględnieniem dotychczasowych wydań, a także przedstawione zostały zasady edytorskie. Edycja obejmuje łącznie 11 fragmentów oryginalnego rymowanego tekstu kroniki napisanej w latach 1393–1394 w języku średnio-górno-niemieckim. Fragmenty te zachowały się jako resztki dwóch późnośredniowiecznych rękopisów oraz w XVI-wiecznym wydaniu kroniki Caspara Schütza. Do oryginalnego tekstu dołączone zostały odpowiednie fragmenty łacińskiego tłumaczenia kroniki na podstawie nowej edycji z 2017 r.

Abstract: The article presents a new edition of the original fragments of Wigand von Marburg's chronicle that have been preserved. In the introduction, the author discusses its manuscript basis, taking into account its previous editions and the editorial principles. The edition includes a total of eleven fragments of the original text of the chronicle in verse, written in 1393–1394 in Middle High German. These fragments have survived as remains of two late-medieval manuscripts and in the sixteenth-century edition of Caspar Schütz's chronicle. The original text is supplemented by the relevant extracts of the Latin translation of the chronicle, based on its new edition published in 2017.

Słowa kluczowe: średniowiecze, piśmiennictwo, kroniki, tłumaczenia, zakon niemiecki, Prusy, Wigand von Marburg

Keywords: Middle Ages, writings, chronicles, translations, Teutonic Order, Prussia, Wigand von Marburg

Zakończone w 2017 r. prace nad nową edycją i polskim tłumaczeniem łacińskiego przekładu kroniki Wiganda von Marburg[1] stworzyły okazję do ponownego zajęcia się zachowanymi do dziś fragmentami

* W niniejszym artykule zastosowano następujące skróty: SRP – *Scriptores rerum Prussicarum*; Wigand (H) – *Die Chronik Wigands von Marburg. Originalfragmente, lateinische Uebersetzung und sonstige Ueberreste*, wyd. Th. Hirsch, w: SRP, t. 2, Leipzig 1863, s. 453–662; Wigand (H:ZF) – *Zwei Fragmente der Reimchronik Wigands von Marburg*, wyd. Th. Hirsch, w: SRP, t. 4, Leipzig 1870, s. 1–8; Wigand (H/A) – *Ein Fragment der Reimchronik Wigands von Marburg*, wyd. W. Hubatsch, U. Arnold, w: SRP, t. 6, Frankfurt am Main 1968, s. 44–49; Wigand (J/T/G) – Vygandas Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, tłum. R. Jasas, red. K. Gudmantas, Vilnius 1999; Wigand (Z/K) – Wigand von Marburg, *Cronica nova prutenica*, oprac. S. Zonenberg, K. Kwiatkowski, Toruń 2017. W przypisach do edycji tekstu źródłowego posłużono się dodatkowo syglami: H = Theodor Hirsch; Th = Herbert Thoma; H i A = Walther Hubatsch i Udo Arnold; B = rękopis B.

[1] Wigand (Z/K). O autorze kroniki zob. S. Zonenberg, *Kronika Wiganda z Marburga*, Bydgoszcz 1994, s. 53–89; tenże, *Wstęp źródłoznawczy i historyczny*, w: Wigand (Z/K), s. 23–34; R. Trimonienė, *Vygando Marburgiečio kronika. Įvadas*, w: Wigand (J/T/G), s. 5–45; Th. Hirsch, *Einleitung*, w: Wigand (H), s. 448–451. Autorem łacińskiego tłumaczenia rymowanej kroniki napisanej w języku średnio-górno-niemieckim był toruński duchowny Konrad Gesselen; zob. o nim m.in.

http://dx.doi.org/10.12775/SZ.2021.06

oryginalnego dzieła napisanego w Prusach w końcu XIV w., a już w XVII stuleciu uznawanego za zaginione[2]. Ponieważ analiza źródłoznawcza ułomków oryginalnych rymów Wiganda nie została objęta wspomnianym projektem edytorsko-translatorskim[3], chciałbym ją przeprowadzić w niniejszym artykule. Zawiera on również nową krytyczną edycję wszystkich znanych dziś fragmentów pierwotnego dzieła Marburczyka wraz z paralelnym polskim tłumaczeniem, stanowiąc tym samym dopełnienie przywołanej wyżej publikacji sprzed czterech lat.

Historia odnajdywania kolejnych fragmentów oryginalnej kroniki Wiganda von Marburg została już przedstawiona w kilku XIX- i XX-wiecznych publikacjach[4], dlatego nie ma potrzeby prezentować jej na nowo, tym bardziej że od 1937 r. nie odnaleziono już żadnych nowych ułomków zaginionego dzieła. Traktując rzecz z perspektywy tekstologicznej, znanych jest łącznie 11 fragmentów kroniki (w niniejszej edycji numerowane są one w kolejności narracyjnej kroniki przy użyciu cyfr rzymskich I–XI)[5], przy czym treść dwóch z nich (VII i VIII) zachowała się częściowo w dwóch odrębnych fizycznie przekazach źródłowych, stąd w literaturze przedmiotu pisze się niekiedy o 12 fragmentach[6]. Owych 11 niezbyt długich fragmentów (zawierających od 6 do 140 wersów każdy) obejmuje łącznie 573 pełne wersy i 57 wersów zachowanych fragmentarycznie[7]. Pięć fragmentów dostępnych jest współcześnie jedynie we wczesnonowożytnej drukowanej edycji kroniki Caspara Schütza *Historia rerum Prussicarum*, wydanej po raz pierwszy w 1592 r., a następnie pod tym samym tytułem w 1599 r. (w kolejności: II, III, IX, X i XI)[8]. Pozostałe sześć urywków (I, IV, V, VI, VII i VIII) zachowało się w resztkach rękopisów późnośredniowiecznych, obecnie przechowywanych w Wiedniu, Monachium i Karlsruhe[9]. Porównanie zewnętrznych cech pisma występującego w owych sześciu fragmentach wskazuje, że pochodzą one z dwóch niezachowanych kodeksów zawierających pierwotnie kopie (odpisy) zapewne całej kroniki Wiganda von Marburg. Rozróżnienie to jest tym bardziej jednoznaczne, że wspomniane

M. Perlbach, *Der Übersetzer des Wigands von Marburg*, „Altpreußische Monatsschrift", 32, 1895, s. 411–424; A. Blaschka, *Monumentum Thorunense*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg", 7, 1957/1958, nr 4, s. 715–726; tenże, *Konrad Gesselen, ein Mitarbeiter von Johannes Długosz. Epilog zum „Monumentum Thorunense"*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg", 10, 1961, nr 4, s. 893–895; M. Sumowski, *Duchowni diecezjalni w średniowiecznym Toruniu. Studium prozopograficzne*, Toruń 2012, s. 194–196; S. Zonenberg, *Kronika*, s. 19–26; tenże, *Wstęp*, s. 29–30.

[2] Zob. Ch. Hartknoch, *Alt- und Neues Preussen oder Preussischer Historien*, Franckfurt–Leipzig 1684, Vorrede, s. [10]; Th. Hirsch, *Einleitung*, s. 430; S. Zonenberg, *Kronika*, s. 19; J. Wenta, *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung am Beispiel Preußens*, Subsidia Historiographica, t. 2, Toruń 2000, s. 228.

[3] W edycji z 2017 r. jedynie wskazano (przy zastosowaniu not marginesowych oraz odpowiednich markerów początkowych i końcowych w tekście) passusy łacińskiego tekstu, dla których zachowały się oryginalne rymowane fragmenty; zob. Wigand (Z/K), s. 152–156, 184, 190, 204, 204–206, 214–216, 234–236, 244, 254–260, 290, 296–298, 480 (w podanych zakresach tekst łaciński edycji źródłowej tylko na stronach parzystych).

[4] Wigand (H), s. 441–442; H. Thoma, *Ein neues Bruchstück aus der Reimchronik Wigands von Marburg*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur", 74, 1937 s. 39–41; Wigand (H/A), s. 44.

[5] Numeracja ta została wprowadzona do przywołanej edycji z 2017 r., zob. przyp. 3.

[6] Zob. G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, w: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, t. 11: *Nachträge und Korrekturen*, red. B. Wachinger, G. Keil, K. Ruh, W. Schröder, F.J. Worstbrock, wyd. 2, Berlin–New York, 2004, szp. 1659. Błędnie pisze się także o 10 fragmentach, zob. tamże; M. Malm, *Wigand von Marburg*, w: *Deutsches Literatur-Lexikon. Biographisches-bibliographisches Handbuch*, t. 32, wyd. 3, Berlin–Boston, 2013, szp. 341. W przypadku pierwszego ze wspomnianych tu fragmentów (VII) na jeden przekaz rękopiśmienny złożony z dwóch fizycznie zachowanych urywków (17 i 17 wersów) nakłada się częściowo drugi, tym razem zwarty (67 wersów), zapełniający lukę z tego pierwszego o rozmiarach 9 wersów. W drugim fragmencie (VIII) mamy do czynienia z sytuacją, kiedy jedna zwarta, krótka partia tekstowa (17 wersów na 140 wersów całego fragmentu, nie licząc urywków 17 innych wersów) zachowała się w obu przekazach; zob. dokładne omówienie przekazów rękopiśmiennych poszczególnych fragmentów poniżej.

[7] Podana przez G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, szp. 1659, liczba 645 zachowanych fragmentów wynika z błędnego rachunku (zob. też przyp. 19). Po dodaniu do wskazanych tu łącznie 630 fragmentów jeszcze fragmentów końcówek 6 wersów (zob. tabelę poniżej) otrzymujemy sumę 636.

[8] Zob. tabelę poniżej; ponadto Th. Hirsch, *Einleitung*, s. 442 (u niego odpowiednio fragmenty: II, III, VII, VIII i IX).

[9] Zob. tabelę poniżej.

wyżej dwa fragmenty (VII i VIII) dostępne są częściowo w dwóch różnych przekazach rękopiśmiennych. Pierwszy z nich, z którego zachowało się znacznie więcej fragmentów, można sygnować literą A (kolejno fragmenty: I, IV, V, VI, znaczna część VII i VIII), drugi – odpowiednio jako B (dwa urywki fragmentu VII i urywek fragmentu VIII). Interpretację o pochodzeniu części fragmentów z jednej podstawy rękopiśmiennej, tzw. rękopisu A, przedstawił w 1935 r. Herbert Thoma, datując nieistniejący dziś kodeks na przełom XIV i XV w.[10], a jego spostrzeżenia powtórzyli w 1968 r. Walther Hubatsch i Udo Arnold[11]. Innej części fragmentów Karl A. Barack przypisał już w 1867 r. pochodzenie z odrębnego przekazu rękopiśmiennego, tzw. rękopisu B, uznając go za pochodzący z XV w., a zatem młodszy od rękopisu A[12]. W nowszej literaturze przedmiotu ustalenia te słusznie nie są podważane[13]. Miejsca odnajdywania poszczególnych ułomków obu rękopisów[14] skłaniały badaczy do wyrażania opinii o środkowoniemieckiej proweniencji tych podstaw rękopiśmiennych, przy czym niezależnie od jednoznacznego rozstrzygnięcia tej kwestii podkreśla się przede wszystkim ich jednakowe pochodzenie geograficzne[15]. Skrupulatne analizy filologiczne mogłyby rzucić nieco więcej światła w tej kwestii, ale dotychczas ich nie przeprowadzono.

Podstawa rękopiśmienna (raczej chyba tylko jedna) dla pięciu fragmentów opublikowanych w XVI-wiecznych wydaniach kroniki C. Schütza pozostaje nieznana. Z uwagi na fakt, że obydwa późnośredniowieczne przekazy rękopiśmienne pochodzą prawdopodobnie z obszarów środkowoniemieckich[16], wypada zakładać, że gdański dziejopisarz w pracach nad kroniką prowadzonych w latach 80. i 90. XVI w. korzystał z jeszcze innego rękopisu kroniki Wiganda z Marburga[17]. Tę nieznaną dziś podstawę rękopiśmienną można oznaczyć literą C.

Pozostaje dość prawdopodobne, że tłumacz rymowanego dzieła, Konrad Gesselen, miał w 1464 r. do dyspozycji kolejną kopię kroniki, być może pochodzącą z dawnego toruńskiego konwentu zakonu niemieckiego (zlikwidowanego w 1454 r.), jednak hipotezy tej nie da się w żaden sposób zweryfikować. Th. Hirsch zauważył ponadto, że Stenzel (Stanisław) Bornbach wykorzystywał w swojej kronice egzemplarz dzieła Wigandowego kończący się na 1393 r. (ściślej na śmierci Konrada von Wallenrode 25 lipca tegoż roku), który nie obejmował dopisanego w 1394 r. dodatku[18]. Ów przechowywany w Prusach rękopis kroniki w jej pierwotnej (krótszej) redakcji nie mógł być tożsamy z rękopisem, z którego korzystał Konrad Gesselen, jego tłumaczenie dotyczy bowiem redakcji dłuższej, zawierającej wspomniany dodatek. Sumując powyższe rozważania, moglibyśmy doliczyć się przynajmniej pięciu rękopisów oryginalnego dzieła Marburczyka (w tym jednego przekazu krótszej redakcji). Jedynie gwoli formalnego dopełnienia opisu przekazów źródłowych kroniki należy wspomnieć, że nieznany jest jakikolwiek fragment rękopisu-autografu tego dzieła w jego pełnej redakcji, o ile taki w ogóle istniał.

Przejść teraz należy do opisu zewnętrznego przekazów rękopiśmiennych, które wchodziły w skład rękopisów A i B. Jest to łącznie pięć fizycznych fragmentów rękopiśmiennych podanych tu w kolejności treściowej kroniki.

---

[10] H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 39–40, 41.

[11] Wigand (H/A), s. 44.

[12] K.A. Barack, *Bruchstücke aus Wigand von Marburg Reimchronik*, „Germania", 12, 1867, s. 197; za nim podobnie H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 40, przyp. 3.

[13] Zob. też G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, szp. 1659–1660; M. Malm, *Wigand von Marburg*, szp. 342.

[14] Zob. tabelę poniżej.

[15] L. Wolff, *Wigand von Marburg*, w: *Die Deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, t. 4, red. K. Langosch, Berlin 1953, szp. 964; G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, szp. 1660, 1662.

[16] Zob. G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, szp. 1662.

[17] Inaczej sugerowali W. Hubatsch i U. Arnold (zob. Wigand (H/A), s. 44), ale wydaje się to mało prawdopodobne mimo identycznej lekcji *Beyorn* występującej w rękopisie A i w autografie Konrada Gesselena, zob. poniżej Fragment I, w. 23; Wigand (H), s. 493 = Wigand (Z/K), s. 204.

[18] Th. Hirsch, *Einleitung*, s. 451.

Rekonstruowany rękopis A

1. Fragment rękopiśmienny – Wiedeń, Deutsch-Ordenszentralarchiv, Hs. 565[19]: jest to jeden arkusz pergaminowy złożony na pół i tworzący dwie karty (cztery strony: 1r–2v) o wymiarach 14,8 cm szer. × 20,7 cm wys. każda, karty nienumerowane. Arkusz zawiera tekst o łącznej objętości 124 wersów (fragment I), na każdą stronę przypada 31 wersów, które wpisane zostały w liniowane szpalty o wymiarach 9,2–9,3 cm szer. × 15,4–15,7 cm wys. Tekst zapisany na k. 2r–2v jest kontynuacją tekstu z k. 1r–1v, co oznacza, że arkusz zajmował pierwsze (wierzchnie) miejsce w składce kodeksu. Pierwsze litery wersów są bez wyjątku majuskulne, zdobione czerwonym atramentem, brak rozbudowanych zdobień inicjalnych, co drugi wers przesunięty jest nieco w prawo. Tekst wpisany czarnym atramentem typową XIV-wieczną gotycką teksturą. Późniejsze noty: 1r: na górnym marginesie, ręką XVI-wieczną – *Constitution des Cap(ite)ls zu Franckfurtt* / *Anno 1529*; na prawym marginesie, ręką wczesnonowożytną – *Nro i 5*; na dolnym marginesie, ręką wczesnonowożytną – *N^{o} j in fasc. j A lat. 95us* / *Cist N*; w samym prawym dolnym rogu, ręką wczesnonowożytną – *Originalia* / *Altzhauß(en)*; 2r: w prawym górnym rogu naniesiona ołówkiem paginacja: *2*; 2v: na górnym marginesie, ręką XVI-wieczną – *Constitution Anno 1529*; na lewym marginesie naklejony numer 565; na dolnym marginesie, ręką XIX-wieczną – *Handschrift 565*.

2. Fragment rękopiśmienny – Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. germ. 5249/24m[20]: jest to jeden arkusz pergaminowy pierwotnie złożony na pół i tworzący dwie karty (cztery strony: 1r–2v), obecnie zaś traktowany jako jedna karta, której strony *recto* i *verso* zostały współcześnie mylnie określone, bez uwzględnienia kolejności wynikającej z treści zapisów (współczesna strona *recto* odpowiada zatem paginacji 1v–2r, strona *verso* zaś paginacji 2v–1r). Na współczesnej stronie *recto* na górnym marginesie pośrodku naniesiona ołówkiem sygnatura: *Cgm 5249/24m*. Karta druga (po rozłożeniu prawa, 2r–v) zachowała się mniej więcej w połowie pierwotnej szerokości, obydwie karty ucięte zostały również od dołu, współczesne wymiary kart arkusza: 13,4–13,9 (k. 1r–1v) i 6,4 (k. 2r–2v) cm szer. × 14,9–15,2 cm wys., co w przypadku całego arkusza daje 19,8–20,3 cm szer. × 14,6–15,2 cm wys. Brak numeracji kart (w niniejszej edycji przyjęto numerację nadaną przez pierwszego wydawcę H. Thomę, zgodną z kolejnością treści zapisów). Arkusz zawiera dwa fragmenty tekstu o łącznej objętości 58 niemal pełnych wersów (fragment IV) na k. 1r–1v (na każdej stronie brakuje po 2 lub 3 wersy) oraz urywków 57 wersów (fragment V) na k. 2r–2v. Pierwotnie na każdą stronę przypadało 31 wersów (zachowanych jest po 29 lub 28 wersów bądź ich urywków), które wpisane zostały w liniowane szpalty o wymiarach 9,1 cm szer. × prawdopodobnie ok. 15–15,5 cm wys. Tekst na k. 2r nie jest kontynuacją fragmentu zapisanego na k. 1r–1v, co oznacza, że arkusz znajdował się wewnątrz składki kodeksu (stąd podział treści zapisów na dwa odrębne fragmenty narracyjne). Pierwsze litery wersów na k. 1r–2r są bez wyjątku majuskulne, zdobione czerwonym atramentem, brak rozbudowanych zdobień inicjalnych. Tekst wpisany czarnym atramentem, gotycką teksturą z końca XIV w.

---

[19] Zob. tamże, s. 441–442; F. Lackner, współpr. A. Haidinger, *Katalog der Streubestände in Wien und Niederösterreich*, cz. 1: *Nichtarchivalische mittelalterliche Handschriften und Fragmente in Korneuburg, Mistelbach, Retz, St. Pölten, Tulln, Waidhofen an der Thaya, Weitra, Wien, Wiener Neustadt und aus Privatbesitz. Katalogband und CD-ROM*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, Denkschriften, t. 272, Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters, seria II, t. 5, Wien 2000, s. 334, nr 77; zob. też Handschriftenbeschreibung 2068, w: *Handschriftencensus. Eine Bestandsaufnahme der handschriftlichen Überlieferung deutschsprachiger Texte des Mittelalters*, <https://handschriftencensus.de/2068> [dostęp: 22.03.2020]; <https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=1667> [dostęp: 22.03.2020]; czarno-białe zdjęcie strony *recto* arkusza (2v/1r): <https://manuscripta.at/images/AT/7980/AT7980-565/AT7980-565_r.jpg> [dostęp: 22.03.2020]; czarno-białe zdjęcie strony *verso* arkusza (1v/2r): <https://manuscripta.at/images/AT/7980/AT7980-565/AT7980-565_v.jpg> [dostęp: 22.03.2020].

[20] Zob. H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 39–40; Wigand (H/A), s. 44–45; K. Schneider, *Die deutschen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Die mittelalterlichen Fragmente Cgm 5249-5250*, Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Monacensis, t. 5, cz. 8, Wiesbaden 2005, s. 60 (<http://bilder.manuscripta-mediaevalia.de/hs//katalogseiten/HSK0576_a060_jpg.htm> [dostęp: 20.03.2020]); Handschriftenbeschreibung 2068; dwa kolorowe zdjęcia stron *recto* (2v / 1r) i *verso* arkusza (1v/2r): <https://daten.digitale-sammlungen.de/~db/0013/bsb00134742/images/> [dostęp: 22.03.2020].

3. Fragment rękopiśmienny – Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. A[21]: jest to jeden arkusz pergaminowy złożony na pół i tworzący dwie karty (cztery strony, 1r–2v). Od góry arkusz został przycięty, podobnie jak obydwa rogi bocznej krawędzi; wymiary kart: 14,8 cm szer. × 18,5–18,8 cm wys.; brak numeracji kart (w niniejszej edycji przyjęto numerację nadaną przez Th. Hirscha). Arkusz zawiera fragment tekstu (fragment VI) na k. 1r–1v o łącznej objętości 67 wersów oraz drugi fragment (część fragmentu VII, w. 8–74) na k. 2r–2v, w obu fragmentach na stronach *recto* zapisano po 34 wersy, na stronach *verso* zaś po 33 wersy. Na każdej ze stron jedynie pierwsze dwa wersy zostały wpisane w liniowane wersety o szerokości 9,0 cm. Tekst na k. 2r nie jest kontynuacją fragmentu zapisanego na k. 1r–1v, co oznacza, że arkusz znajdował się wewnątrz składki kodeksu (stąd podział na dwa odrębne fragmenty narracyjne). Pierwsze litery wersów są bez wyjątku majuskulne, zdobione czerwonym atramentem, brak rozbudowanych zdobień inicjalnych, co drugi wers przesunięty nieco w prawo. Tekst wpisany czarnym atramentem, gotycką teksturą z końca XIV bądź z pierwszej połowy XV w. Na k. 1v i 2r miejscami dość mocno wytarty, aczkolwiek nadal czytelny, wytarcia są skutkiem wtórnego zastosowania arkusza po zmakulaturowaniu ok. 1570–1580 r. pierwotnego kodeksu, do którego należał, jako okładki, na co wskazują negatywy odbitych liter w dolnej partii k. 2v i 1r (tj. strony *recto* arkusza); na stronie *verso* arkusza (k. 1v–2r) pośrodku, w górnej partii XVI-wieczny zapis: *Grund des Catholischen glaubens darinnen 63 vrsachen begriffen, daz man Catholisch sein oder werden soll* […] *Casparii* […] *Francks* wskazujący na tytuł dzieła, które zostało w ten arkusz oprawione[22]. Na prawym marginesie k. 1r naniesiony ołówkiem zapis: *A 1*, na prawym marginesie k. 2r naniesiona ołówkiem paginacja: *2*.

4. Fragment rękopiśmienny – Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. B[23]: jest to jeden arkusz pergaminowy złożony na pół i tworzący dwie karty (cztery strony, 1r–2v). Obydwa rogi bocznej krawędzi zostały przycięte, wymiary kart: 14,8 cm szer. × 20,5–21,0 cm wys., brak numeracji kart (w niniejszej edycji przyjęto numerację nadaną przez Th. Hirscha). Arkusz zawiera fragment tekstu kroniki (fragment VIII) o objętości 140 wersów, na każdej ze stron zapisano po 35 wersów, wszystkie wersy wpisane zostały w liniowane szpalty o wymiarach 9,2 cm szer. × 16,2–16,6 cm wys. Tekst zapisany na k. 2r–2v jest kontynuacją tekstu z k. 1r–1v, co oznacza, że arkusz zajmował pierwsze (wierzchnie) miejsce w jednej ze składek kodeksu. Pierwsze litery wersów są bez wyjątku majuskulne, zdobione czerwonym atramentem, brak rozbudowanych zdobień inicjalnych, co drugi wers przesunięty nieco w prawo. Tekst wpisany czarnym atramentem, gotycką teksturą z końca XIV bądź z pierwszej połowy XV w. Na k. 1r tekst miejscami wytarty, aczkolwiek nadal czytelny. Na k. 1r, 1v i 2r widać ślady (negatywy liter) książki, dla której arkusz posłużył po zmakulaturowaniu ok. 1570–1580 r. wtórnie jako okładka. Na stronie *verso* arkusza (k. 1v–2r) pośrodku, w górnej partii

---

21 K.A. Barack, *Bruchstücke*, s. 196–197; Wigand (H:ZF), s. 1–2; H. Kienhorst, *Lering en stichting op klein formaat. Middelnederlandse rijmteksten in eenkolomsboekjes van perkament*, t. 2: *Handschriften*, Miscellanea Neerlandica, t. 32, Leuven 2005, s. 348–349 (D28); N. Eichenberger, Ch. Mackert, *Überarbeitung und Online-Publikation der Erschließungsergebnisse aus dem DFG-Projekt zur Neukatalogisierung der ehemals Donaueschinger Handschriften in der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe, unter Mitarbeit von Ute Obhof sowie unter Einbeziehung von Vorarbeiten von Wolfgang Runschke und Sabine Lütkemeyer [Beschreibungen via Manuscripta Mediaevalia]*, <http://www.manuscripta-mediaevalia.de/?xdbdtdn!%22obj%2031577285%22&dmode=doc#|4> [dostęp: 22.03.2020]; Handschriftenbeschreibung 2068; kolorowe zdjęcie strony *recto* arkusza (2v/1r): <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiii9a_2v1r.jpg> [dostęp: 22.03.2020]; kolorowe zdjęcie strony *verso* arkusza (1v/2r): <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiii9a_1v2r.jpg> [dostęp: 22.03.2020].

22 Chodzi o: K. Franck, *Grundt des Catholischen Glaubens/Darinnen drey vnnd sechtzig Vrsachen begriffen/ warumb alle rechtglaubige Christen/ bey der allgemainen/ Christlichen vnd Römischen Kirchen/ biß an jhr endt zuuerharren schuldig seyn […]*, Ingolstadt 1580.

23 K.A. Barack, *Bruchstücke*, s. 196–197; Wigand (H:ZF), s. 1–2; H. Kienhorst, *Lering en stichting op klein formaat*, s. 348–349 (D28); N. Eichenberger, Ch. Mackert, *Überarbeitung und Online-Publikation*; Handschriftenbeschreibung 2068; kolorowe zdjęcie strony *recto* arkusza (2v/1r): <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiii9b_2v1r.jpg.> [dostęp: 22.03.2020]; kolorowe zdjęcie strony *verso* arkusza (1v/2r): <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiii9b_1v2r.jpg> [dostęp: 22.03.2020].

XVI-wieczne zapisy: *Antwort auf Brentzen Testam*[ent] / *Antwort auf Doct. Schmiedlius Wiederlegen* / *Ant*[wort] *auf die VII klag-Artic*[kel][24]. Na prawym marginesie k. 1r naniesiony ołówkiem zapis: *B 1*; na prawym marginesie k. 2r naniesiona ołówkiem paginacja: *2*.

Rekonstruowany rękopis B

1. Fragment rękopiśmienny – Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 10[25]: jest to fragment arkusza pergaminowego złożonego z dwóch kart (czterech stron, 1r–2v). Obydwie karty zostały przycięte około połowy pierwotnej wysokości, obecne wymiary k. 1r–1v: 13,0–13,2 cm szer. × 9,9–10,4 cm wys.; k. 2r–2v ucięta została również w pionie, tak że został z niej skrawek pergaminowy obecnie o wymiarach 4,3–4,6 cm szer. × 9,5–10,1 cm wys.; wymiary całego arkusza: 17,3–17,6 cm szer. × 9,5–10,4 cm wys. Na k. 1r zapisanych zostało 17 wersów (początek fragmentu VII, w. 1–17, przy czym wersy 1–7 zachowane są jedynie w tej podstawie rękopiśmiennej, wersy 8–17 są zaś znane także z rękopisu A (Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. A, k. 2r). Pierwotnie na całej stronie, jak wynika z zestawienia z wersami z rekonstruowanego rękopisu A, znajdowało się 26 wersów; na k. 1v zachowało się kolejnych 17 wersów fragmentu VII (w. 27–43), które w całości znane są z rękopisu A (Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. A, k. 2r–2v); na k. 2r zachowały się urywki (początki) 17 wersów fragmentu VIII (w. 46–62), które w całości znane są z rękopisu A (Karlsruhe, Badische Landesbibliotek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. B, k. 1v); na k. 2v zachowały się skrawki (końcówki) 6 spośród zapewne 17 wersów zapisanych pierwotnie, które daje się zidentyfikować jako końcówki kolejno wersów: 73, 78, 79, 81, 83 i 84[26]. Tekst na k. 2r nie jest kontynuacją fragmentu zapisanego na k. 1r–1v, co oznacza, że arkusz znajdował się wewnątrz składki kodeksu. Na k. 1r–2r tekst jest nieliniowany. Pierwsze litery wersów są bez wyjątku majuskulne, zdobione czerwonym atramentem, brak rozbudowanych zdobień inicjalnych, co drugi wers przesunięty nieco w prawo. Tekst wpisany czarnym atramentem, gotycką teksturą zapewne nieco młodszą w stosunku do pisma z rekonstruowanego rękopisu A, z pierwszej połowy XV w.

Pełne zestawienie fragmentów oryginalnych kroniki wraz z ich omówionymi wyżej przekazami rękopiśmiennymi (oraz przekazem drukowanym C), odkrywcami, miejscami obecnego przechowywania oraz ich dotychczasowymi edycjami przedstawia poniższa tabela:

[24] Chodzi o dwa dzieła Heinricha Bullingera: tenże, *Vff Herren Johannsen Brentzen Testament kurtzlich durch den truck wider die Zwinglianer vßgangen [...]*, Zürich 1571; tenże, *Antwort Der Dieneren der Kyrchen zů Zürich vff D. Jacoben Anderessen/ zůgenampt Schmidly/ Widerlegen [...]*, Zürich 1575.

[25] Th. Hirsch, *Einleitung*, s. 442; N. Eichenberger, Ch. Mackert, *Überarbeitung und Online-Publikation*; Handschriftenbeschreibung 2067, w: *Handschriftencensus. Eine Bestandsaufnahme der handschriftlichen Überlieferung deutschsprachiger Texte des Mittelalters*, <https://handschriftencensus.de/2067> [dostęp: 22.03.2020]; kolorowe zdjęcie k. 1r: <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiii10_1r.jpg> [dostęp: 22.03.2020]; kolorowe zdjęcie k. 1v–2r: <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiii10_1v2r.jpg> [dostęp: 22.03.2020]; kolorowe zdjęcie k. 2v: <http://www.zfda.de/images/pic_karl_donaiii10_2v.jpg> [dostęp: 22.03.2020].

[26] Zob. tabelę poniżej.

Tabela 1. Podstawa rękopiśmienna oryginalnych fragmentów kroniki Wiganda z Marburga

Fragment, numeracja wg Wigand (Z/K), liczba wersów	**Podstawa rękopiśmienna**	**Miejsce znalezienia**	**Odkrywca**	**Obecne miejsce przechowywania**	**Edycje**
I, 124 wersy	A	Königlich-Würtembergische Staats-Archiv zu Stuttgart, okładka nieznanego kodeksu *in 4°*	Eduard von Kausler	Wiedeń, Deutsch-Ordenszentralarchiv, Hs. 565, k. 1r–2v	1) *Brüchstück einer Reimchronik des Deutsch-Ordens aus dem Anfange des 15. Jahrhunderts*, „Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's", 3, 1845, s. 129–133 (tekst źródłowy na s. 130–133); 2) Wigand (H), s. 468–471 (jako Fragm. I)
II, 10 wersów	C (nieznana)	–	–	–	1) C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 74v; 2) C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 66r; 3) Wigand (H), s. 482 (jako Fragm. II)
III, 6 wersów	C (nieznana)	–	–	–	1) C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 76r; 2) C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 67v; 3) Wigand (H), s. 486 (jako Fragm. III)
IV, 58 wersów	A	Bibliothek der Benediktinerabtei Ottobeuren, okładka dzieła: Cornelius Valerius Ultraiectinus, *Grammaticarum Institutionum Libri IIII*, Liber IV: *De Carminum ratione seu de versibus faciendis*, Dilingae 1573	Herbert Thoma	Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. germ. 5249/24m, k. 1r–1v	1) H. Thoma, *Ein neues Bruchstück aus der Reimchronik Wigands von Marburg*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur", 74, 1937, s. 39–45 (tekst źródłowy na s. 42–43) (jako Fragm. M); 2) Wigand (H/A), s. 44–49 (tekst źródłowy na s. 45–46) (jako Fragm. M)

Fragment, numeracja wg Wigand (Z/K), liczba wersów	Podstawa rękopiśmienna	Miejsce znalezienia	Odkrywca	Obecne miejsce przechowywania	Edycje
V, fragmenty 57 wersów	A	A: Bibliothek der Benediktinerabtei Ottobeuren, okładka dzieła: Cornelius Valerius Ultraiectinus, *Grammaticarum Institutionum Libri IIII*, Liber IV: *De Carminum ratione seu de versibus faciendis*, Dilingae 1573	Herbert Thoma	Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. germ. 5249/24m, k. 2r–2v	1) H. Thoma, *Ein neues Bruchstück aus der Reimchronik Wigands von Marburg*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur", 74, 1937, s. 39–45 (tekst źródłowy na s. 43–45) (jako Fragm. M); 2) Wigand (H/A), s. 44–49 (tekst źródłowy na s. 47–48) (jako Fragm. M)
VI, 67 wersów	A	Fürstenbergische Hofbibliothek, okładka nieznanego kodeksu *in 8°*	Karl A. Barack	Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. A, k. 1r–1v	1) K.A. Barack, *Bruchstücke aus Wigand von Marburg Reimchronik*, „Germania", 12, 1867, s. 194–205 (tekst źródłowy na s. 198–199) (jako Fragm. A); 2) Wigand (H:ZF), s. 1–8 (tekst źródłowy na s. 2–3) (jako Fragm. A)
VII, 74 wersy	B: w. 1–17 B: w. 27–43	B: Warburg, okładka nieznanego kodeksu *in 8°*, z prywatnej kolekcji E. Krömeckego, zawarte na karcie *in 4°*	Eduard Krömecke	Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 10, k. 1r, 1v	B: 1) E. Krömecke, *Ein Bruchstück eines mhd. Gedichtes*, „Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit", N.F., 5, 1858, nr 10, szp. 335–336 (tekst źródłowy na szp. 336) = tenże, „Neue Preußische Provinzial-Blätter", 3. Folge, 2, 1858, s. 357–358 (tekst źródłowy na s. 358); 2) Wigand (H), s. 512–513 (jako Fragm. IV i V)
	A: w. 8–74	A: Fürstenbergische Hofbibliothek, okładka nieznanego kodeksu *in 8°* = w. 8–74	Karl A. Barack	Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. A, k. 2r–2v	A: 1) K.A. Barack, *Bruchstücke aus Wigand von Marburg Reimchronik*, „Germania", 12, 1867, s. 194–205 (tekst źródłowy na s. 200–202) (jako Fragm. A); 2) Wigand (H:ZF), s. 1–8 (tekst źródłowy na s. 4–5) (jako Fragm. A)

Fragment, numeracja wg Wigand (Z/K), liczba wersów	**Podstawa rękopiśmienna**		**Miejsce znalezienia**	**Odkrywca**	**Obecne miejsce przechowywania**	**Edycje**
VIII, 140 wersów	A: w. 1–140		A: Memminger Stadtbibliothek, okładka nieznanego kodeksu *in 8º*	Karl Friedrich Dobel	Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. B, k. 1r–2v	A: 1) K.A. Barack, *Bruchstücke aus Wigand von Marburg Reimchronik*, „Germania”, 12, 1867, s. 194–205 (tekst źródła na s. 202–205, jako Fragm. B); 2) Wigand (H:ZF), s. 1–8 (tekst źródła na s. 5–8) (jako Fragm. B)
		B: w. 46–62 (początki wersów)[27]	B: Warburg, okładka kodeksu *in 8º*, z prywatnej kolekcji E. Krömeckego, zawarte na fragmencie karty *in 4º*	Eduard Krömecke	Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 10, k. 2r	B: Wigand (H), s. 518 (jako Fragm. VI)
		B: w. 73, 78, 79, 80, 83, 84 (końcówki wersów)[28]	B: Warburg, okładka kodeksu *in 8º*, z prywatnej kolekcji E. Krömeckego, zawarte na fragmencie karty *in 4º*	Eduard Krömecke	Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 10, k. 2v	B: –
IX, 11 wersów	C (nieznana)		–	–	–	1) C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 86r; 2) C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 76v; 3) Wigand (H), s. 532 (jako Fragm. VII)
X, 59 wersów	C (nieznana)		–	–	–	1) C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 86v–87v; 2) C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 77r–78r; 3) Wigand (H), s. 534–536 (jako Fragm. VIII)
XI, 24 wersy	C (nieznana)		–	–	–	1) C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 93r; 2) C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 83r; 3) Wigand (H), s. 615 (jako Fragm. IX)

[27] Kolejno: w. 46: *Gar in*[harten]…, w. 47: *Dy vir*[de]…, w. 48: *Rante v*[f]…, w. 49: *Dar h*[erten]…, w. 50: *Hyn vn*[d]…, w. 51: *Do vin*[gen]…, w. 52: *De se vir*[ten]…, w. 53: *Der zc*[al]…, w. 54: *Mer den*…, w. 55: *Das v*[umfte]…, w. 56: *Do zcu d*[em]…, w. 57: *Dy hat*[ten]…, w. 58: *Wy se do*…, w. 59: *Mocht*[en]…, w. 60: *Ane scha*[den]…, w. 61: *Inder*…, w. 62: *Wa*[s]… (zachowane tylko górne części tych dwóch liter). Uzupełnienia w wyrazach podano za podstawą rękopiśmienną A.

[28] Kolejno: w. 73: [ta]*ge*, w. 78: [klo]*p*, w. 79: [ha]*rt*, w. 80: [var]*t*, w. 83: [alli]*s by*, w. 84: [v]*ry*; zob. też H. Thoma, *Ein neues Bruchstück*, s. 40, przyp. 3; Wigand (H/A), s. 49. Uzupełnienia w wyrazach podano za podstawą rękopiśmienną A.

Zasady edycji

W przedstawionej poniżej edycji źródłowej tekst został oddany wiernie bez żadnych ingerencji w zakresie pisowni wielkich i małych liter, interpunkcji czy znaków diakrytycznych. Ulepszone pod względem językowym poprawki poprzednich wydawców nie zostały uwzględnione (z wyjątkiem koniektur zmieniających sens tekstu), nie odnoszą się bowiem one do lekcji rękopiśmiennych. Te ostatnie, możliwe do wskazania jedynie w przypadku trzech ustępów przekazanych w obu rekonstruowanych kodeksach A i B (łącznie 27 wersów fragmentu VII [w. 8–17 i 27–43] oraz urywki 17 wersów fragmentu VIII [w. 46–62])[29], podano w przypisach edytorskich, za punkt odniesienia przyjmując zachowane urywki rękopisu A. Uwaga dotycząca koniektur i emendacji w największym stopniu odnosi się do działań edytorskich Th. Hirscha[30], który niekiedy znacznie ingerował we fleksję, a zwłaszcza stosował znaki diakrytyczne na oznaczenie długich samogłosek: „â", „ê", „î", „ô", „û". Nawet w przypadku majuskulnej i minuskulnej litery „v" nie zdecydowano się na oddawanie jej rzeczywistej wartości fonetycznej (jako „v" bądź „u"), pozostawiając zapis oryginalny. Rozwinięcia stosunkowo nielicznych abrewiacji podano w nawiasach okrągłych ( ), a wszelkie uzupełnienia lub propozycje uzupełnień w nawiasach kwadratowych […]. Liczba kropek w tego rodzaju nawiasach w tekście źródłowym nie oznacza liczby brakujących liter, jej określenie było bowiem niemożliwe. Uwzględniono również odmianki tekstu zawarte w drugiej edycji dzieła C. Schütza z 1599 r., za punkt odniesienia biorąc wydanie pierwsze z 1592 r. W zapisie oryginalnego tekstu średnio-górno-niemieckiego przy pomocy pojedynczego ukośnika (/) oznaczono delimitację kart rękopiśmiennych, a podwójnym ukośnikiem (//) delimitację stron dotychczasowych edycji (w przypadku większej liczby wydań uwzględniono tylko jedno, najlepsze). W sytuacji, kiedy chodziło o zamknięty urywek (czy to tekstu źródłowego, czy edycji) w obrębie danego fragmentu jego zasięg oznaczano przy pomocy znaków: /-- --/ i //-- --//. W celu ułatwienia ścisłego cytowania wprowadzono również numerację wersów (oznaczoną numerami arabskimi podawanymi z częstotliwością co pięć).

Przyjętą zasadą tłumaczenia wierszowanego utworu kronikarskiego na język polski podanego paralelnie z tekstem oryginalnym w drugiej kolumnie było dążenie do możliwie adekwatnego oddania semantyki słów i wyrażeń oraz płaszczyzny treściowej tekstu, istotnej z punktu widzenia historyka, co oczywiście musiało odbić się niekorzystnie na warstwie stylistycznej, nie wspominając już o rytmice i rymach. W przekładzie wprowadzono oczywistą pisownię wielkich i małych liter zgodnie ze współczesnymi zasadami ortografii, jak również zastosowano współczesną interpunkcję, aczkolwiek ta ostatnia ingerencja nierzadko miała charakter interpretacji dynamiki rymowanego tekstu oryginalnego. W nawiasach kwadratowych [ ] podano uzupełnienia rozjaśniające sens oraz wszelkie tłumaczenia proponowanych uzupełnień w tekście oryginalnym. Z kolei w cudzysłowach ostrokątnych tzw. niemieckich (»«) ujęto repliki dialogowe, dokonując tego zabiegu dla ułatwienia odbioru polskiego tekstu. Kursywą zapisano te nazwy własne, których identyfikacja ich geograficznych denotatów jest niemożliwa, a więc mają one status wersji źródłowych. Gdy wystąpiły one w przypadku zależnym, kursywą podawano jedynie formę mianownikową. Przypisy rzeczowe w polskim tłumaczeniu służą objaśnieniu nazw toponimicznych i występujących w tekście osób. Stosowano je również wszędzie tam, gdzie proponowane tłumaczenie wymagało uzasadnienia, rozjaśnienia sensu tudzież uwzględnienia emendacji i koniektur bądź propozycji interpretacyjnych poprzednich wydawców. Nie mają one bynajmniej charakteru wyczerpujących komentarzy źródłoznawczych czy historycznych, jako że nie było moim zamiarem opracowywanie w tym miejscu rozbioru krytycznego źródła.

Dla ułatwienia lokalizacji danego fragmentu oryginalnego względem tekstu łacińskiego przekładu Konrada Gesselena w trzeciej kolumnie podano ten ostatni w wersji zaczerpniętej z edycji z 2017 r.[31]

---

[29] G. Vollmann-Profe, *Wigand von Marburg*, szp. 1659, błędnie pisała o 51 wersach zachowanych w więcej niż jednym przekazie rękopiśmiennym.

[30] Zob. Wigand (H), s. 468, przyp. a; s. 482, przyp. a; s. 486, przyp. *.

[31] Zob. przyp. 1.

Oznaczono w nim również delimitację stron tej edycji, zapisując ją w potrójnych ukośnikach (///), a w nawiasach klamrowych { } oznaczono przypisane przez wydawców numery całostek narracyjnych wydzielonych przez Konrada Gesselena. Zastosowane w tym tekście wielokropki w nawiasach zapisane kursywą *[...]* oznaczają nagłe początki i zakończenia poszczególnych urywków łacińskich odpowiadających fragmentom oryginalnym, podczas gdy wielokropki w nawiasach zapisane tekstem prostym […] w tekście łacińskim odpowiadającym Fragmentowi XI wskazują na wyjątki z dłuższego tekstu Konrada Gesselena, a to z uwagi na fakt, że w tym miejscu tłumaczenie łacińskie zawiera elementy treściowe nieobecne w średnio-górno-niemieckim oryginale, a więc jest względem niego obszerniejsze.

Edycja i tłumaczenie

Fragment I

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Wiedeń, Deutsch-Ordenszentralarchiv, Hs. 565, k. 1r–2v.

Treść: fragment dotyczy ataku wojska wielkiego księcia Litwy Giedymina na Prusy latem 1330 r. oraz równoczesnych działań króla Polski Władysława I Łokietka w ziemi dobrzyńskiej, w rejonie ujścia Drwęcy do Wisły.

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/k. 1r/ //Wigand (H), s. 468//		
Daz di heidenische schar	[tak] że zastęp pogański	
Hatte si belegen do	ich[1] tam obległ,	
Von der littow heer also	przez co też wojsko Litwinów	
Mit mancher hande grose not	w przemożnie[2] wielkiej[3] potrzebie,	
Dy en der heiden konig bot	którą im zgotował król pogan,	
Mit stormen ouch gar herte	szturmowało[4] całkiem mocno	
Vnd mancherhande geverte	w różnorodny sposób.	*///s. 152/// [...]* sed Dominus preservavit
Vnser herre got vor hinc	Nasz Pan Bóg zrządził,	cives, et civitas mansit intacta.
Daz bruder Johan do vinc	że brat Johann[5] schwytał tam	*{23}* Advocatus episcopi frater Johannes
Der heiden vil genuk	dość wielu[6] pogan,	de Dyr, audita de dicta obsidione et terre
Dy er vmbermlich irsluk	których bez zmiłowania wybił.	Loboviensis vastatione,
Vf dy heiden was er gram	Był on zawzięty na pogan,	in vindictam sumptis secum xl viris,
Dy virczik man alzam	40 ludzi łącznie	invasit paganos, qui iussu regis sic
Vil der pherde nomen	pochwyciło wiele koni,	impugnabant opidum etc., et ex eis plures
Wol noch erem vromen	pewnie na swój pożytek,	crudeliter interfecit, et tot equos accepit,
Das si kvme gefuren kvnde	tak że ledwo mogli je uprowadzić	quod vix poterant eos deportare;
Von dannen czu d(er)selben stunde	stamtąd, w owej godzinie.	
Dy heÿden wanten also	Poganie też zauważyli,	unde pagani putabant magnam copiam
Das eyn gros her were do	że wielkie wojsko tam	supervenisse,

[1] *W znaczeniu: siły pruskie (chrześcijańskie) w Lubawie (niem. Löbau), co wynika z tekstu łacińskiego tłumaczenia; zob. Wigand (H), s. 467–468.*

[2] *W dosłownym znaczeniu: 'różnorodnej', przy czym przydawkę tę wypada tu rozumieć jako „wszelaka", a więc 'ogarniająca wszystko', które to znaczenie lepiej stylistycznie oddaje określenie „przemożny".*

[3] *Th. Hirsch proponował emendację z* groze *na* grôzer, *czyli 'większa'; zob. Wigand (H), s. 468, przyp. a.*

[4] *W znaczeniu: szturmowało Lubawę, zob. przyp. 1.*

[5] *Chodzi tu o brata zakonu niemieckiego Johanna de Dyr, pełniącego wówczas urząd wójta biskupa chełmińskiego, nigdzie indziej niepoświadczonego, którego przydawkę odmiejscową H proponował odczytywać jako 'von Trier'; zob. Wigand (H), s. 468, przyp. 92; za nim także K. Gudmantas (zob. Wigand (J/T/G), s. 71) oraz M. Jarzebowski, Die Residenzen der preußischen Bischöfe bis 1525, Prussia Sacra, t. 3, Toruń 2007, s. 450; zob. też Wigand (Z/K), s. 153, przyp. 145.*

[6] *Th. Hirsch proponował tu emendację z* vil genûk *na* vil und genûk *(zob. Wigand (H), s. 468, przyp. a), która jednak właściwie nie wpływa na tłumaczenie, a przy tym jawi się jako wątpliwa.*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
An si queme mit groser macht	się ku nim zbliża z wielką mocą.	
Alsus wurden sy dir schrakt	Do tego stopnia byli przerażeni,	
Czu hant si mit vlysen	że od razu szybko	
Von den stormen lisen	porzucili szturmowanie.	
Di stat nicht wart gewu(n)nen	Miasto nie zostało zdobyte,	
Dy heiden von dannen entru(n)ne(n)	a poganie stamtąd odbiegli.	dimiserunt impugnaciones et abierunt.
An dem andern tage	Następnego dnia[7]	*{24}* Crastina die
Czogen vs der selbe(n) sage	na tąż samą wieść[8]	
Dy heiden mit argen sÿnne(n)	poganie pociągnęli gniewni	de predictis paganis
Czu konige Gedemyne	do króla Giedymina[9].	cum rege Gedemyno
Czu Kurnÿg reit in daz lant	Wszedł [on] do ziemi kurzętnickiej[10],	intrant terram Kurnig,
Von ym wart is do vor brant	przez niego było spalone	quam hinc inde subverterunt et comburunt.
/k. 1v/ Hÿn vnd her vmme	[wszystko] wokół tu i tam,	
Dÿ twer vnd di krumme.	wzdłuż i wszerz.	
Ouch in der selben vart	I w tym samym czasie	*///s. 154/// {25}* Eodem tempore
Was konig gedemŷn gekart	król Giedymin zwrócił się	idem rex
Obir eyn vlies das was bekant	przez pewną rzekę, która pospolicie	transit flumen Drybantz
Di Drewancz do genant	nazywała się Drwęca[11].	
//s. 469// Czu der selben czit schow	W tej samej chwili	
In das lant czu Mîchilow	do ziemi michałowskiej[12]	in terram Michelaw,
Reit konig gedemŷn czu hant	ruszył król Giedymin od razu.	
Do stifte er roub vnd brant	Tam rabował i palił	ubi simili
Vf der cristen vngewin	ku nieszczęściu chrześcijan,	obprobrio christianos perturbavit usque
Was gestalt gancz syn sín	– co odpowiadało całkiem jego zamysłom	
Mit arger liste ande	i chorobliwej chytrości –	
Czu dem genanten lande	we wspomnianym kraju,	
By strozeb(e)rg eyne wile	niedaleko od Strasburga[13],	prope Strosburg
Vf eyne halbe myle	na pół mili[14].	ad medium miliare.
Bynnen den czyten alda	W tym też czasie	*{26}* Quo cognito magister Wernerus
Meister werner von orsla	mistrz Werner von Orseln[15],	venit de Livonia

[7] *Chronologia bezwzględna jest tu niemożliwa do ustalenia.*

[8] *W znaczeniu: że wojsko zakonu niemieckiego się zbliża.*

[9] *Mowa tu o Giedyminie (lit. Gedyminas) (ur. ok. 1275, zm. XI–XII 1341), prawdopodobnie synu księcia Budiwida (Butywida) i bracie (przyrodnim?) wielkiego księcia Witenesa, wielkim księciu litewskim (1316–1341).*

[10] *Kurzętnik (niem. Kauernick), osada należąca wówczas do władztwa kapituły chełmińskiej, położona na lewym brzegu środkowej Drwęcy. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy istniał już wówczas znany z późniejszych dekad zamek kapituły (choćby drewniany). Mimo że tekst wskazuje odrębne i niereferencyjne rozumienie toponimu 'Kurzętnik' względem terminu land ('kraj', 'ziemia'), to jednak w kontekście w. 40, 66 i 99 odczytanie tej frazy jako 'ziemia kurzętnicka' wydaje się najprawdopodobniejsze. Tak samo zrozumiał ją w 1464 r. Konrad Gesselen, stosując w przekładzie określenie* terra Kurnig *(ziemia kurzętnicka). Tym mianem określano zapewne, przynajmniej w końcu XIV w., terytorium będące częścią władztwa kapituły chełmińskiej, którego ośrodkiem zarządu był Kurzętnik.*

[11] *Drwęca (niem. Drewanz), prawy dopływ środkowej Wisły uchodzący do niej pod Złotorią, ok. 5,5 km na wschód od Torunia.*

[12] *Ziemia michałowska (niem. Michelauer Land), obszar położony na lewym brzegu dolnej Drwęcy, naprzeciwko Brodnicy, między odcinkiem Drwęcy a Brynicą oraz Rypienicą i rzeką Pisiak.*

[13] *Brodnica (niem. Strasburg), zamek i miasto zakonu niemieckiego położone w ziemi chełmińskiej nad środkową Drwęcą.*

[14] *Tj. ok. 3892,5 m liczone wedle miary chełmińskiej, w której łokieć (niem. Elle) liczył w przeliczeniu na system metryczny 57,752 cm, pręt zaś (niem. Rute) mający 7,5 łokcia dawał 433,14 cm (w zaokrągleniu 4,32 m); zob. H. Witthöft, Metrologische Überlegungen zur Kulmer Handfeste 1233/51, w: Beiträge zur geschichte des Deutschen Ordens, t. 2, wyd. U. Arnold, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, t. 49; Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, t. 5, Marburg 1993, s. 82, przyp. 55 (z przywołaniem starszej literatury).*

[15] *Werner von Orseln (ur. ok. 1285/1290, zm. 19 XI 1330), brat rycerz zakonu niemieckiego, pochodzący z rodziny wójtów von Ursel z heskiego Taunusu, syn Wernara von Orseln i Kunigundy von Ulfa, sprawujący urzędy: komtura ragneckiego ({28 IV 1312}–1313), wielkiego komtura ({21 I 1315}–{7 IV 1317} i {1 VIII 1319}–6 VII 1324) oraz 17. wielkiego mistrza (6 VII 1324–19 XI 1330).*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
[a-]Al sulche mere wart bekant	kiedy dotarły takie wieści,	
Das do quam von yflant	że przybył z Inflant[16]	
Der meister mit eynem grosen her	mistrz z wielkim wojskiem,	
Quam geczogen noch lustis ger	przybył, ciągnąc za żądzą przyjemności[17],	
Bruder wulfram von nellenburc	brat Wolfram von Nellenburg[18],	cum fratre Wulveram de Nellenborg,
Der kegen dy heyden manche(n) wurg	który przeciwko poganom niejednego	magistro in Teutonia, animoso viro,
Hatten geton bi sinen ioren	czynu dokonał w swoich latach.	
Di meister beide czu strazeberg woren	Obydwaj [ci] mistrzowie byli w Strasburgu:	cum multis electis viris in Strosburg,
Der meister czu dutsche lant was	mistrz z kraju niemieckiego[19],	
Als ich an dem buche las	jak przeczytałem w księdze[20],	
Von bruma bruder euerhart	brat Eberhard von Bruma[21],	ubi eciam frater Eberhardus de Bruma,
Meister czu liflant inder vart	mistrz w Inflantach w tym czasie.	magistro Lyvoniensi visi sunt;
In dem herbeste man sy sach[-a]	Jesienią widziano ich	
/k. 2r/ Czu straseberg als drẏ dach	w Strasburgu przez trzy dni,	hii 3 magistri
Mit eren gebitigern also	wraz z ich również dostojnikami,	cum suis preceptoribus
Dy werhaft weren do	którzy tam pod bronią byli.	
Czu prussen indas lant	Do kraju w Prusach[22]	in Pruszia

[a-a] *Wobec występujących w oznaczonym fragmencie oczywistych niejasności narracyjnych H proponował następujące przestawienie dwóch par rymujących się wersów: 50, 51, 60, 61, 52, 53, 58, 59, 54, 55, 56, 57, 62, co dawałoby następującą narrację: „kiedy dotarły takie wieści, /że przybył z Inflant / brat Eberhard von Bruma, / mistrz w Inflantach, na wyprawie [był] / mistrz z wielkim wojskiem, / przybył, ciągnąc za żądzą przyjemności, / mistrz z kraju niemieckiego był, / jak przeczytałem w księdze, / brat Wolfram von Nellenburg, / który przeciwko poganom niejednego czynu / dokonał w swoich latach. / Obydwaj [ci] mistrzowie byli w Strasburgu, / jesienią widziano ich […]". Analiza tak skomponowanego tekstu średnio-górno-niemieckiego wykazuje jednak niedające się wyjaśnić problemy stylistyczne, a nawet treściowo-znaczeniowe. Problem pojawiających się w w. 57 „obydwóch mistrzów", podczas gdy we wcześniejszej narracji (w obu wersjach) pojawiają się trzej mistrzowie, pozostaje tak czy inaczej nierozwiązany. Wydaje się, że mamy tu do czynienia nie tyle z błędami kopisty, jak sądził H (zob. Wigand (H), s. 469, przyp. a), ale z pomyłką samego Wiganda von Marburg, który błędnie zrozumiał starszą piśmienną narrację, którą miał do dyspozycji i którą – jak sam zaznacza w metatekstowej uwadze (w. 59) – czytał w jakimś kodeksie.*

16 *Inflanty (Liwonia, niem. Livland), kraina położona na wschodnim pobrzeżu Morza Bałtyckiego. W XII–XV w. nazwa 'Liwonia' funkcjonowała zarówno w znaczeniu węższym, oznaczając tereny położone w dorzeczu dolnej Dźwiny (głównie leżące na północ od tej rzeki), jak i szerszym, którego desygnatem były obszary podlegające władztwu inflanckiej gałęzi zakonu niemieckiego oraz tamtejszych biskupów, arcybiskupa ryskiego i ich kapituł katedralnych.*

17 *Zapewne w znaczeniu: przyjemności wojennej.*

18 *Wolfram hrabia von Nellenburg, brat rycerz zakonu niemieckiego, pochodzący ze szwabskiego rodu von Nellenburg, będącego młodszą linią hrabiowskiego rodu von Veringen i posiadającego dobra w okolicach Konstancji, piastował urzędy: komtura w Mainau (1316–1322) oraz landmistrza w krajach Rzeszy (1329/1330–1361).*

19 *Chodzi tu nie o pojedynczy kraj, lecz o kraje niemieckie, czyli niemieckojęzyczne regiony Rzeszy rzymskiej, aczkolwiek mistrz krajowy zakonu niemieckiego w Rzeszy zarządzał nie tylko baliwatami w krajach niemieckojęzycznych, ale także frankofońskich i italskich.*

20 *Jakkolwiek S. Zoneberg, Kronika Wiganda z Marburga, Bydgoszcz 1994, s. 82, uważał, że Wigand von Marburg zredagował narrację o wydarzeniach wojennych 1330 r. na podstawie kroniki oliwskiej w redakcji opata Stanisława, brak w tym źródle informacji o letnio-jesiennej wyprawie litewskiej na Prusy oraz o obecności w tym czasie w Prusach landmistrza z krajów Rzeszy, wobec czego przywołany przez Wiganda* buch *z pewnością nie mógł być kodeksem zawierającym kronikę oliwską. Słusznie Th. Hirsch dopatrywał się w tej wzmiance informacji o zaginionym przekazie, niezależnym od znanych źródeł, a przy tym znacznie od nich rozleglejszym; zob. Wigand (H), s. 467, przyp. 89*.*

21 *Chodzi tu o Eberharda von Monheim (ur. ok. 1274, zm. po 1346), brata rycerza zakonu niemieckiego, pochodzącego z dolnonadreńskiego Monheim położonego w księstwie Bergu; piastował on urzędy: komtura windawskiego ({1309–1313}), komtura gołdyńskiego ({1327}–25 V 1328) oraz landmistrza inflanckiego (25 V 1328–24 VI 1340). Po złożeniu urzędu wyjechał z Inflant do baliwatu koblenckiego, w którym przebywał prawdopodobnie do śmierci. Pojawienie się formy 'von Bruma' wypada tłumaczyć chyba jedynie pomyłką kopisty.*

22 *Typowe ówczesne niemieckojęzyczne określenie Prus: kraj pruski (dosł. 'kraj w Prusach').*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
Eyn capitel wart bekant	zwołana została kapituła	in festo Exaltacionis Sancte Crucis
Vf den tag des heilige(n) crucis	na dzień Krzyża Świętego,	capitulum celebrantes.
//s. 470// Genant exaltacionis	nazywany Podwyższeniem[23].	
Do den meistern wart bekant	Kiedy mistrzom stało się wiadome,	Qui ut cognoverunt
Daz di heiden in das lant	że poganie do kraju	paganos in tanta multitudine terram
Sich hatten also stark geleit	z mocą weszli	vastantes igne etc.
Keyner ouch von dannen reit	– nikt też dlatego nie [od]jechał[24] –	
Herten vnd branten	pustoszyli i palili,	
Als das sy ir kanten	gdy[25] oni rozpoznali to,	
Das des ordenes was	że Zakonowi	
Nymant vor yn genas	nikt nie stoi na przeszkodzie[26],	
Meister werner von orsla	mistrz Werner von Orseln	Magister Wernherus
Wart mit den andern czu rate do	uradził tam z innymi,	cum aliis convenit,
Das er mit den polen welde striten	że on chce walczyć z Polakami.	quod cum Polonis belligeraret,
Al czu den selben gecziten	Właśnie w tym czasie	
Czogen mit eẏme here gros	pociągnęli z wielkim wojskiem	
Vf den konig und syn genos	na króla[27] i jego ludzi	et transiit cum suis cum *///s. 156///* magna
Obir daz wasser Drywancz	przez rzekę Drwęcę,	fatiga flumen Dribantz
Als eyne svnnen glancze	niczym słońce błyszczącą.	
Do dy meister quomen vru	Kiedy mistrzowie przeszli rano	
Hen obir mit groser mv[e]	na drugą stronę z wielkim trudem	
Vf daz leger der littouwen	ku obozowi Litwinów,	prope stationem Lithwanorum;
Do sy woren inden ouwen	to ci na niwach byli	
Dy czit aldo gelegen	w [owym] czasie tam rozłożeni	
Mit manheit wol ir wegen	z wojskiem[28], czekając na nich.	
Do der meister strites begert	Kiedy mistrz pożądał bitwy,	ubi magister presumpsit bellare,
Se wolden do wesen gewert	oni chcieli się tam bronić.	
/k. 2v/ Dy polen wolden is pflegen	Polacy chcieli podjąć [bitwę]	similiter et Poloni.
Vnd hatten sich ir wegen	i podnieśli się [do walki],	
Doch czogen sy von dannen	ale jednak odeszli stamtąd	Sed tamen abierunt cum omnibus viris etc.
Mit alle eren mannen	ze wszystkimi swoimi ludźmi.	
Der meister czoch en hy(n)dennoch	Mistrz pociągnął za nimi	Quos magister insequitur
In das lant czu dobryn waz ym goch	do ziemi dobrzyńskiej[29], co było mu spieszne.	in terram Dobrinensem,
Do vant her den konig und syn heer	Tam znalazł on króla[30] i jego wojsko	ubi reperit regem cum gravi exercitu.

[23] *Tj. 14 XI 1330.*

[24] *W znaczeniu: żaden z landmistrzów nie wyjechał z Prus po odbytej kapitule generalnej. Zaproponowana przez Th. Hirscha – wobec niejasności narracyjnej rymowanego tekstu Wiganda – interpretacja tego fragmentu (zob. Wigand (H), s. 469, przyp. 102) nie wydaje się właściwa. O ile wspomnianego w Wigandowej narracji przybycia obu landmistrzów do Prus na kapitułę generalną słusznie nie wiązał on z wyprawą litewską na Prusy (zob. też Wigand (H), s. 469, przyp. 106), o tyle trudno zgodzić się z jego opinią, że kapitułę generalną mieliby oni wraz z wielkim mistrzem odbyć w Brodnicy. Przesłanką za jej umiejscowieniem w Malborku (domu głównym Zakonu) poza uwzględnieniem zwyczajów zakonnych jest właśnie treść w. 73, kwestię jednoznacznie rozstrzyga zaś inny fragment (20) łacińskiego przekładu kroniki (zob. Wigand (Z/K), s. 148), gdzie mowa jest o kapitule generalnej w Malborku, którą Th. Hirsch sytuował błędnie w 1329 r. (zob. Wigand (H), s. 466, przyp. 80). Czy kapituła generalna w 1330 r. została zwołana niezależnie od wydarzeń polityczno-militarnych, co sugeruje sam tekst Wiganda von Marburg, czy jednak była odpowiedzią na zauważane przez kierownictwo Zakonu zagrożenie militarne ze strony Giedymina i Władysława I Łokietka, co przyjmował S. Zajączkowski (zob. tenże, Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka, Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Dział 2, t. 6, z. 2, Lwów 1929, s. 158), pozostawiam tu bez rozstrzygnięcia.*

25 *Th. Hirsch proponował tu lekcję 'alles' – 'wszystko' (zob. Wigand (H), s. 470, przyp. 107), jednak nie wydaje się ona właściwa.*

26 *W znaczeniu: wojsko zakonne ma swobodę działania.*

[27] *Przy założeniu ciągłości narracji w tym niejasnym fragmencie i wobec treści w. 88, należałoby przyjmować, że chodzi tu o wielkiego księcia Giedymina, a nie o króla Władysława I Łokietka.*

[28] *Termin 'manheit' oznaczał konkretne zbiorowisko mężczyzn, w tym przypadku zbrojnych – a więc wojsko.*

[29] *Ziemia dobrzyńska (niem. Dobrinerland), obszar położony między odcinkiem środkowej Wisły oraz rzekami Drwęcą i Skrwą.*

[30] *Mowa tu o Władysławie I Łokietku (ur. 3 III 1260/19 I 1261, zm. prawdopodobnie 2 III 1333), synu księcia kujawskiego Kazimierza I i księżnej opolskiej Eufrozyny, królu Polski (20 I 1320 – prawdopodobnie 2 III 1333).*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
Mit so vreislichem gewer	z tak strasznym uzbrojeniem;	
Ouch waz wilhelm der grofe gros	również Wilhelm, wielki hrabia[31]	Similiter Wilhelmus comes
Von vngern mit sinen genos	z Węgier ze swoimi towarzystwem	de Ungaria ibidem fuit,
Do czu d(er) selben czit	tam w tymże czasie	
//s. 471// Begreif her alz man git	[się] znalazł – jak się podaje.	ubi rex Ungarie quadam peste suppressus
Den konig von vngern dranc	Króla Węgier[32] w opresji,	nequivit interesse etc.
Eyn suche en do czu twanc	zaraza zmusiła do tego,	
Daz der konig mit nichte	że król w żaden sposób	
Kvnde gesyn bi der geschichte	nie mógł być przy [tych] wydarzeniach.	
Drÿ konige offenbaren	Zatem trzej królowie jawnie	3 reges erant hostes ordinis, Lokut rex
Des ordens vyende woren	byli wrogami Zakonu,	Polonie, Gedemyn Lithwanie paganus et
Von polen konig locut	z Polski król Łokietek,	rex Ungariae.
Czu littouwe eyn heiden mut	na Litwie pogański duch[33],	
Konig gedemyn genant	król zwany Giedyminem	
Vnd der konig von vnger lant	i król Węgier.	
Inder czit di brudere Dobrin	W tym czasie bracia	*{27}* Eodem tempore fratres castrum
Hus vnd lant hatten yn	zamek Dobrzyń[34] trzymali	Dobryn cum terra possidebant.
Mechteclich mit irer gewalt	mocno w swoim posiadaniu,	
Daz des koniges her manichvalt	[tak] że wojsko króla wielorako	
Hatte das hus do bestalt	zamek ten oblegało,	Quod castrum hostiliter circumdatum cum
Crefticlich vmme leit	silnie [go] otoczyło,	machinis impugnatur.
Mit siner mechtigen schare breit	rozlegle swoimi potężnymi zastępami.	
Ouch wurfen sy us erem her	Ciskali także ze swojego wojska	
Vintlich mit bliden ser	blidami [pociski] bardzo wrogo	

Fragment II

Podstawa rękopiśmienna: nieznany rkps C (tekst znany z druku: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 74v; odmianki: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 66r).

Treść: fragment dotyczy rezultatów bitwy pod Płowcami (ściślej II fazy tego starcia stoczonego 29 IX 1331).

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/k. 74v/ /Wigand (H), s. 482/		
Der Polen sechs hundert waren tod[b] zuuoren[c],	Wpierw z Polaków[35] 600 zostało zabitych,	///s. 184/// *[...]* de Polonis 600 mortui,

[b] *Wydanie 1599:* todt.

[c] *Wydanie 1599:* zuuorn.

[31] *Chodzi tu o Vilmosa Drugetha (zm. 1342), możnego węgierskiego pochodzącego z francusko-neapolitańskiego rodu Drughet, osiadłego w okolicach Salerno, syna Jánosa I Drugheta, w 1330 r. piastującego urząd hrabiego Abaúj, Gömör i Szepes oraz urząd żupana (ispána) Borsod, Heves i Sáros.*

[32] *Chodzi o Karola I Roberta Andegaweńskiego (ur. 1288, zm. 16 VII 1342), syna króla Karola Martela Andegaweńskiego i Klemencji Habsburżanki, króla Chorwacji i Dalmacji (wiosna 1301–1 VII 1342), króla Węgier (17 XI 1308/27 VIII 1310–16 VII 1342).*

[33] *Wydaje się, że zastosowanie określenia 'muth' (w znaczeniu 'duch', 'odważny duch', 'odważna dusza') w odniesieniu do Giedymina może być śladem krążącej w Prusach w drugiej i trzeciej ćwierci XIV stulecia niejednoznacznej opinii o tym władcy, w której zawarta była z jednej strony jego negatywna kategoryzacja jako poganina oraz wroga Zakonu i całego kraju, z drugiej zaś trudno skrywany podziw dla jego wojennych dokonań, których skutki odczuwała bezpośrednio niemała liczba mieszkańców Prus.*

[34] *Dobrzyń (niem. Dobrin), gród położony nad środkową Wisłą, w ziemi dobrzyńskiej, ok. 27 km na zachód od Płocka.*

[35] *Chodzi tu o zbrojnych z wojska Władysława I Łokietka biorących udział w bitwie w rejonie Radziejowa (określanej w historiografii jako bitwa pod Płowcami), rozegranej w dwóch fazach 27 IX 1331.*

Oryginał	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
One[d] die nu sonst besondert[e] woren.	oprócz tych, którzy ponadto byli [tam polegli],	preter alios,
Der man nicht alle gezelen kunde[f],	których nie można było wszystkich policzyć,	qui numerari non poterant,
Die da tod blieben zu dieser stunde[g],	[i] którzy tam zabici zostali w tej godzinie,	
Vnd alle wurden erschlagen,	i wszyscy zostali rozsieczeni,	
Vnd auff dem breiten Felde lagen.	i leżeli na rozległym polu.	
Von Breßke anderthalbe Meile,	Półtorej mili[36] od Brześcia[37],	in campo
Da war der streit zur selben weile,	tam bitwa w tym samym czasie	ij miliare prope Brisik *[...]*
Von den Bruͤdern wol gemacht,	została przez braci dobrze wydana	
Mit grossen Ehren vollenbracht.	i z wielką godnością dokonana.	

Fragment III

Podstawa rękopiśmienna: nieznany rkps C (tekst znany z druku: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 76r; odmianki: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 67v).

Treść: fragment dotyczy krótkiej narracji o objęciu władzy w Królestwie Polskim przez Kazimierza I Wielkiego.

Oryginał	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
/k. 76r/ /Wigand (H), s. 486/		
Der keine Wapen nie thet an,	który [tj. Kazimierz I Wielki][38] nie podniósł nigdy broni	*///s. 190/// [...]* nec in vita sua arma
Auff die Bruͤder vnd jhre Man[h],	na braci[39] i ich ludzi	contra eos movit
Vnd den Frieden hat gehalten,	i utrzymywał pokój	
Von Koͤniglichen Gewalten,	królewską mocą	
Biß[i] an Meister Winrichs gezeit,	aż po czasy mistrza Winricha[40],	usque ad magistrum Wynricum.
Da macht jn[j] Gott des Lebens[k] quͤeit,[l]	kiedy Bóg zakończył jego życie.	

[d] *Wydanie 1599:* Ohne.
[e] *Wydanie 1599:* besonert.
[f] *Wydanie 1599:* kund.
[g] *Wydanie 1599:* stund.
[h] *Wydanie 1599:* Mann.
[i] *Wydanie 1599:* bis.
[j] *Wydanie 1599:* jhn.
[k] *Wydanie 1599:* lebens.
[l] *Wydanie 1599:* queit.

[36] *Tj. ok. 11677,5 m; zob. przyp. 14.*
[37] *Brześć (ob. Brześć Kujawski), miasto położone na Kujawach brzeskich, ok. 13 km na południowy zachód od Włocławka.*
[38] *Kazimierz I Wielki (ur. 30 IV 1310, zm. 5 XI 1370), syn Władysława I Łokietka i Jadwigi Bolesławówny, król Polski (25 IV 1333–5 XI 1370).*
[39] *W znaczeniu: braci zakonu niemieckiego.*
[40] *Chodzi tu o Winricha von Kniprode (zm. 24 VI 1382), brata rycerza zakonu niemieckiego, Nadreńczyka z urodzenia, pochodzącego z rodziny mającej dobra w Kniprath pod Monheim, w Zakonie poświadczonego w 1334 r. jako kompan wielkiego szpitalnika i komtura elbląskiego, następnie piastującego urzędy: komtura gdańskiego ({17 III 1338}–{18 V 1341}), komtura bałgijskiego ({13 I 1342–25 VI 1342}), wielkiego marszałka i komtura królewieckiego ({25 VII 1343}–{29 IX 1346}), wielkiego komtura ({4 X 1346}–6 I 1352) i wreszcie 22. wielkiego mistrza (6 I 1352–24 VI 1382).*

Fragment IV

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. germ. 5249/24m, k. 1r–1v.

Treść: fragment dotyczy obsadzenia wzniesionego w 1337 r. zamku Bayerburg położonego nad dolnym Niemnem, a także wydarzeń, które według kronikarza zainicjować miały atak wielkiego księcia Giedymina na tę warownię wczesnym latem tegoż roku.

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/k. 1r/ /SRP VI, s. 45/		
Dar virczik bruder vffe wore(n)	Tam[41] było 40 braci[42],	*///s. 204///* 40 animosos fratres
Werhaftige herren vserkorn	wybranych zbrojnych panów,	
Dar czu virczik schucczen	do tego 40 strzelców	cum totidem sagittariis
Dem huse wol czu nvcczen	na dobry pożytek domu[43].	ordinavit ad utilitatem domus.
Ouch der wytinge als vil	Również wielu witingów	Multos quoque wytingos
Dy tag vnd nacht ane czil	dzień i noc bez przerwy	
Weder dy heidenische vndit	przeciwko pogańskim podstępom	
Logen dor v(m)me czu strit	stało tam wokół na leżach[44] do walki,	pro custodia et vigilia circumordinavit
An ander gute lute	nie licząc innych dobrych ludzi[45],	preter
Dy man hatte czu hute	których miano do obrony	
Von natangen vnd samelant	z Natangii[46] i Sambii[47] –	Nathangos et Sambienses.
Dy alle wern do bekant	ci wszyscy tam byli.	
Ouch czwene boze wicht	Także dwóch złych duchów[48],	*{62}* Tandem duo maligni wytingenses
Dy vf dem huse sich vor pflicht	którzy na zamku[49] sprzysięgli się,	
Hatten wi se mitten andir en	że z innymi	cum aliis descenderunt castrum
Von danne(n) wolden wanderen	chcą stamtąd odejść	
Vnd vorroten yo das selbege hus	i nawet zdradzić tenże dom.	volentes ipsum tradere in manus regis
Vnd worn dor v(m)me kome(n) vs	I w tym celu wyszli	
Dem konig goben insine hant	i wydali [go] w ręce króla[50];	
Witinge woren sy genant	byli [oni] nazywani witingami.	
Doch der selbingen eyn	Jednak jeden z nich	de quibus unus mansit
Bleip in arger meŷn	pozostał w złośliwym zamiarze	in malo proposito

41 *Chodzi tu o wzniesiony nad dolnym Niemnem (na wyspie) w 1337 r. zamek Bayerburg, ok. ¼ mili (ok. 1,7 km) na zachód od Wielony. Była to pierwsza z dwóch warowni o tej nazwie zbudowanych przez zakon niemiecki w tym rejonie, która istniała do 1343 lub 1344 r. Bayerburg (II) został zbudowany w 1343 bądź 1344 i funkcjonował do 1384 r.*

42 *W znaczeniu: braci rycerzy zakonu niemieckiego, którzy w kolejnym wersie określeni zostali mianem 'herren' – 'panów'.*

43 *Łacińskie określenie 'domus' – 'dom' było w nomenklaturze zakonu niemieckiego powszechnie stosowanym terminem opisującym 'zamek', za to jego odpowiednikiem w języku średnio-górno-niemieckim było słowo 'hus'. Owa semantyka była rezultatem dominującej w Prusach mieszkalno-klasztornej funkcji zamków, z których większość była dla członków zakonu niemieckiego w pierwszym rzędzie ich domami zakonnymi, w tym domami konwentów; zob. S. Jóźwiak, J. Trupinda, Krzyżackie zamki komturskie w Prusach. Topografia i układ przestrzenny na podstawie średniowiecznych źródeł pisanych, Toruń 2012, s. 24–28.*

44 *Najpewniej w znaczeniu: witingowie nie mieszkali na zamku, lecz byli rozłożeni w obozie lub obozach, a może nawet rozrzuceni w małych grupach w okolicy zamku dla prowadzenia działań zwiadowczych i trzymania straży (wart).*

45 *Chodzi tu najprawdopodobniej o grupę posiadaczy ziemskich, którzy w XIV-wiecznych Prusach tworzyli bardzo heterogeniczną grupę złożoną z rycerzy (pasowanych – tylko takich określano tym mianem), niepasowanych giermków oraz tzw. wolnych. Przymiotnik 'gut' – 'dobry' został tu zastosowany zapewne w znaczeniu 'znaczący', 'majętny', a więc musiało chodzić raczej o rycerzy i giermków, którzy z reguły dzierżyli znaczniejsze majątki w porównaniu z wolnymi.*

46 *Kraina (staro)pruska rozciągająca się na południe i południowy zachód od dolnego biegu Pregoły, w dorzeczu rzek: Huntau (niekiedy traktowana jako dolny bieg rzeki Frisching), Frisching (ob. ros. Прохладная/Prochladnaâ) i Pasmar (ob. ros. Майская/Majskaâ).*

47 *Kraina (staro)pruska rozciągająca się na Półwyspie Sambijskim.*

48 *W znaczeniu: ludzi, których umysły były ogarnięte przez złe zamiary, zob. też w. 22.*

49 *Chodzi tu o Bayerburg (zob. przyp. 41).*

50 *Mowa tu o Giedyminie (zob. przyp. 9).*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
Czu beŷorn vf dem huse	na zamku Bayern[51],	in castro vulgariter Beyorn vel Beyeren,
Want sines herczen clus	ponieważ jego serce zamknięte	
Was vol arger boser list	było pełne podstępu.	
Was des andern mete wist	Przy udziale innych	
/SRP VI, s. 46/ Beyern das hus wolde geben	chciał wydać dom Bayern	
In des koniges hende eben	w ręce króla właśnie	
[…] [littouwen][m] [n-]kvnt tot[-n]	[…] oznajmił [Litwinom]	quod regi tradere voluit.
[o-][…]	[…]	Idem dixit regi Lithwanorum
[…][-o]	[…]	quomodo eadem domus
/k. 1v/ Mit holcze ist gemacht quat	»z drewna jest zbudowany, [lekko]	esset lignea, minus bene compactata cum
Mit bosem leŷme an geslagen	słabą gliną obłożony.	argilla etc.,
Dy wart machstu wol dar wagen	Uczynisz tam wyprawę	
Vnd gewinne(n) beyern das hus	i zdobędziesz zamek Bayern.	quam posset faciliter vincere.
Myn geselle der kvmpt her vs	Mój sługa wyjdzie [z zamku]	Socius quidem, ayt, meus exiet et eam
Er an das hus eyn vuer wil lege(n)	i podłoży pod dom ogień;	succendet.
Des hat er sich alreit irwegen	już się do tego przygotował«.	
Der rede wart gewar hermans w[s]t	Mowa ta dotarła do Hermanna *Wst*a[52],	Quidam probus vir *///s. 206///* cognovit
Czu eynen bedufman syn gert	pewnego prawego człowieka,	huiusmodi tradimenta;
Dem konige nuen iar	[który] królowi dziewięć lat	
Hette gedinet das ist war	służył – to prawda.	
Von littowen er balde quam	Przyszedł on wkrótce od Litwinów,	flens
Vor weynen[p] do er das wor nam	do Bayerburga, kiedy to [wszystko] pojął.	adiit domum
Vnd teten ym offen das thor	I otworzyli mu bramę [zamku]:	
Ir herren ich warne vuch vorn	»Panowie, ostrzegam was,	et eos avisavit,
Alle syet ir vorroten	wszyscy zostaliście zdradzeni.	dicens de traditoribus,
Czwene witinge das toten	Uczynili to dwaj witingowie,	
Dy mit vuch syn vf desem hus	którzy z wami są na tym zamku	
Set daz sy irgen komen vs	Zobaczcie, że oni gdzieś poszli.	
Der eyne ist in littower lant	Jeden jest w kraju litewskim,	unum esse in castro, alium in Lithwania.
Vnd eyner vf desem huse bekant	drugi zaś znany na tym zamku«.	
Dor noch indem selbin iore	Następnie w tym samym roku –	
Tvn ich kunt vuch vor wore	oznajmiam to wam jako prawdę –	
Vf das fest der dry valdekeit	na święto Trójcy Św.[53],	Eodem tempore in festo Trinitatis,
Als das hus beyern wart bereit	kiedy dom Bayern był przygotowany,	dum domus dicta foret perfecta,
Der heiden konig gedemyn	król pogan Giedymin	rex Gedemyn
Nam czu herczen in syne(n) syn	wziął [sobie] do serca i pod swoją rozwagę	concepit *[...]*
So offentlichen dese mere	tak jasno owe wiadomości,	
Dy em czu herczen [q-]woren swere[-q]	które jego sercu były ciężkie	
[r-][…]	[…]	
[…][-r]	[…]	

m *Słowo zrekonstruowane z kontekstu przez Th; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück aus der Reimchronik Wigands von Marburg, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur", 74, 1937, s. 42.*

n-n *W wyrazach zachowane tylko górne partie liter.*

o-o *Dwa wersy ucięte.*

p *Th, a zanim również H i A słusznie zauważyli, że mamy tu do czynienia z błędem kopisty, który najprawdopodobniej błędną lekcję* weynen *niewłaściwie wyprowadził z toponimu [*Beyern*], zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 41; Wigand (H/A), s. 44. Konrad Gesselen korzystał z rkps. zawierającego tę niepoprawną lekcję, w tym miejscu użył bowiem imiesłowu 'flens'; zob. Wigand (Z/K), s. 206.*

q-q *W wyrazach zachowane tylko górne partie liter.*

r-r *Dwa wersy ucięte.*

51 *Zob. przyp. 41.*

52 *Osoba skądinąd nieznana, przezwisko prawdopodobnie zniekształcone.*

53 *Tj. 15 VI 1337.*

Fragment V

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Monachium, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. germ. 5249/24m, k. 2r–2v.

Treść: fragment zawiera narracje dotyczące wyprawy wojennej wojska zakonu niemieckiego na Litwę w 1344 r., zburzenia zamku Bayerburg oraz wypadków w Estonii z 1343 r. poprzedzających tamtejszy bunt estońskich społeczności autochtonicznych.

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/k. 2r/ //SRP VI, s. 47//		
In der selbin […]	W tych samych […]	*///s. 214/// […]* quam devastat duobus diebus
Czu dem dri […]	w […]	
Schaden tat cz[…]	uczynił szkody […]	et in multis dampnificat;
Den argen li[ttouwen] […]	złośliwym Litwinom […]	
Dy lant woren […]	ziemie były […]	terra enim habundans fuit.
Das gevil der […]	zasobne […]	
Sunder eyne v[…]	Jednak […]	Sed propter inundacionem
Von sne und [ise][s] […]	śniegu i [lodu] […]	ex resolucione nivis et glaciei dissolute
Dy das her mi[…]	które wojsko […]	ortam compulsus est exire.
Tete riten vo[n] [dannen][t]	ruszyło [stamtąd]	
Und dy gebite[ger] […]	i dostojnicy […]	
Set mit dem […]	z […]	
Vorbas ind[er] [selben] [zit][u]	Następnie w [tymże czasie],	*{71}* Ceterum in eodem tempore
Als ma(n) v[ns] [vor] [wore] [git][v]	jak [nam podawane jest jako prawda],	
Wi meist(er) luter […]	jak to mistrz Luter[54] […]	magister Luterus
Eynen gute […]	[…]	cum accessu suorum preceptorum
Mit vorbedoch[tem] [rate][w]	z przemyślną [radą]	maturo consilio
Als er wissl[…]	gdy on […]	
Dor czu mit de[m] [vollen]	ponadto za [pełną]	
Vulbort alle[r] [gebitigeren][x]	zgodą [wszystkich dostojników]	
Von willen de[…]	z woli […]	
Wart beẏerb[urg] […]	został Bayerburg[55] […]	castrum Beyerborg vulgariter dictum
So balde in ey[ner] [wile][y]	bezzwłocznie w [krótkim czasie]	exustum et continuo
Neder wend[ig] [eine] [mile][z]	[o jedną milę] poniżej	ad 1 miliare inferius
Wart eyn and[er] […]	został inny[56] […]	aliud erectum,
Von dem me[ister] […]	przez [wielkiego] mistrza […]	
Wol gebuwet […]	dobrze zbudowany […]	
Di bruder de[…] […]	Bracia […]	
S[…]	[…]	

[s] *Uzupełnienie zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 43; Wigand (H/A), s. 47.*
[t] *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 43; Wigand (H/A), s. 47.*
[u] *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 43; Wigand (H/A), s. 47.*
[v] *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 43; Wigand (H/A), s. 47.*
[w] *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 44; Wigand (H/A), s. 47.*
[x] *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 44; Wigand (H/A), s. 47.*
[y] *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 44; Wigand (H/A), s. 47.*
[z] *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 44; Wigand (H/A), s. 47.*

[54] *Mowa tu o Ludolfie (Lutherze) Königu (ur. 1280/1290, zm. 1347 lub 1348), bracie rycerzu zakonu niemieckiego, pochodzącym z saskiego rodu ministeriałów osiadłego we władztwie kapituły halberstadzkiej, mającego dobra we wsi Watzum, poświadczonym w Zakonie na urzędach: komtura domowego królewieckiego (1328), skarbnika Zakonu ({17 II 1332}–{17 III 1338}), wielkiego komtura ({6 V 1338}–6 I 1342), 20. wielkiego mistrza (6 I 1342–13 IX 1345), a po złożeniu z tego urzędu piastującym urząd komtura engelsburskiego ([XII] 1345–{5 VI 1347}).*
[55] *Chodzi tu o zamek Bayerburg (I) (zob. przyp. 41).*
[56] *Mowa tu o drugim zamku o nazwie Bayerburg (zob. przyp. 41).*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
[aa-][…]	[…]	
[…][-aa]	[…]	
/k. 2v/ //SRP VI, s. 48// […] vor brente	[…] spalono	
[…]r also nente	[…] również nazwano,	
[…]s bouwete	[…] zbudowano,	
[…] nvwete	[…] na nowo	
[…]te	[…]	
[…]ete	[…]	
[…] orden alsam	[…] Zakon podobnie	quod eodem vocabulo Beyersburg
[…] [bey]ern de(n) nam	[…] nazwę Bayerburg[57]	s(cilicet), est vocatum, sytu duntaxat
[…]arn	[…]	*///s. 216///* variato. Nam et Hinricus dux
[…]rt warn	[…]	Bavarie petiit, ut tali vocabulo
[…] dy czal	[…] [w] liczbie	denominaretur, s(cilicet) Beyeren, quod
[…] obir al	[…] wokoło	factum est.
[Zu] [meister] [luters][bb] geczit	[w] czasie [urzędowania mistrza Ludolfa],	*{72} […]*. Anno 1343 tempore magistri
[Als] [man] [uns] [vor] [war]e[cc] gýt	[jak nam] podawane [jest jako prawda],	Luteri,
[Der] [konig] [von] [de]nnemarkte[dd] was	[król] Danii[58] był	dum rex Dacie adhuc dominaretur
[In] [dem] [lande] [czu][ee] [r]evel als ich las	[w ziemi] rewalskiej[59] – jak przeczytałem[60]	in terra Reveliensi etc.,
[…]n	[…]	
[…] [cz]u vorn	[…] przedtem	
[Ritter] [und] [koniges] [knecht]e[ff]	[Rycerze i giermkowie króla]	milites et clientes regis tantis
[Von] [erberem] [ges]lechte[gg]	[Z czcigodnych rodów]	oneribus et fatigis incolas opprimebant
[…] [o]r	[…]	quod in gemitu et dolore nimio magistro
[…]rn	[…]	et fratribus querulabantur, signanter illi,
[…]r	[…]	qui vulgariter dicuntur Ystenses,
[…]stur	[…]	Osalyenses et ceteri vulgares.
[…]elhaft	[…]	Tanta quoque
[…]ben craft	[…] siłą	fuit eorum violencia, *[…]*
[…] un(d) h(er)czen	[…] i serca	
[…] [hh-][un]d smerczen[-hh]	[…] [i] ból	
[ii-][…]	[…]	
[…]	[…]	
[…][-ii]	[…]	

aa-aa *Dwa wersy ucięte.*
bb *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.*
cc *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.*
dd *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.*
ee *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.*
ff *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.*
gg *Uzupełnienia zaproponowane przez Th oraz H i A; zob. H. Thoma, Ein neues Bruchstück, s. 44; Wigand (H/A), s. 48.*
hh-hh *W wyrazach zachowane tylko górne partie liter.*
ii-ii *Trzy wersy ucięte.*

57 *Zob. przyp. 56.*
58 *Chodzi tu o Waldemara IV Atterdaga (ur. ok. 1321, zm. 24 X 1375), pochodzącego z rodu Estrydsenidów syna króla Danii Krzysztofa II i księżnej pomorsko-wołogoskiej Eufemii, króla Danii (24 VI 1340–24 X 1375).*
59 *Rewal (niem. Rewel, ob. est. Tallinn), zamek i miasto położone w Harii, nad Zatoką Fińską.*
60 *Th. Hirsch słusznie przypuszczał, że Wigand von Marburg, konstruując narrację o wydarzeniach w Inflantach i Estonii w 1343–1344, korzystał poza kroniką Hermanna von Wartberge i kroniką oliwską w redakcji opata Stanisława z zaginionej, a znacznie szerszej pisemnej relacji wyszłej spod ręki kogoś z Prus (zob. Wigand (H), s. 501, przyp. 329; ponadto SRP, t. 2, s. 70, przyp. 5), kto był w Inflantach i w Estonii wraz z wojskiem posiłkowym wysłanym tam z Prus wczesną jesienią 1343 r.; zob. S. Jóźwiak, Wyprawa armii krzyżackiej z Prus do Estonii w latach 1343–1344, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, 238, 2002, nr 4, s. 495–500 (tu starsza literatura).*

Fragment VI

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. A, k. 1r–1v.

Treść: fragment zawiera narracje dotyczące wydarzeń z 1345 r.: dwóch wypraw zakonnych na Żmudź, wyprawy wojsk księcia Kiejstuta i wielkiego księcia Olgierda na Prusy oraz budowy zamku Johannisburg (ob. pol. Pisz).

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/k. 1r/ //SRP IV, s. 2//		
Den brudern gelucke wart bekant	braciom[61] odpowiednio uczyniono wiadomość,	*///s. 234/// […]* et notum factum est fratribus ibidem eciam de magistro
Das bruder heynrich dusemer	że brat Heinrich Dusemer[62]	generali Hinrico.
[jj] Prusen landes homeister	[został] mistrzem kraju pruskiego	
Des ordens dutschen huses	zakonu domu niemieckiego	
I(e)r(usa)l(e)m des spitalis	szpitala jerozolimskiego.	
In der czít eyn reÿse wart	W tym czasie rejza	Post hec in brevi statuunt reysam
Czu hant nicht lange gespart	akurat nie na długo się zatrzymała	
Vor líttower lant	przed krajem Litwinów[63]	in Lithwaniam
Vf des velt augken genant	na polu zwanym *Augken*[64].	in campum Augken,
Man do selbes weder kart	Kiedy z niej powrócono,	sed revertuntur.
Czu hant wart eyn and[er] vart	od razu była inna wyprawa,	Et cito statuunt aliam in
Dy man dor noch tet als ee	którą po tym uczyniono, jak wcześniej[65],	
Vf dem velde germedie	na pole *Germedie*[66].	campum Germedie
Dy reyslute wedir karten	Rejzownicy powrócili,	et eciam revertuntur.
Want sy des woren warten	bowiem oni przestrzegali tego,	Nec plures consueverunt
Das der reysen keyne	aby żadna inna rejza,	in hyemes servare reysas,
Den dy czwu alleyne	aniżeli tylko dwie	quam 2.
Des winters mochten geschen	nie mogły się odbyć w zimie.	
Nu moget ir wundir hy spen	Teraz nie powinniście się dziwić.	
Do vor loufen worn gar	Wówczas to mijał	*{86}* Anno 1345
Tusent vnd drÿhundirt iar	rok tysiąc trzysta	
Vumf vnd virzik daruf dÿ czal	czterdziesty piąty, liczony	
Was unsers herren obir al	był naszego Pana w ogólności,	
An dem dvnnerstage czu mítage als ma(n) gyt	w czwartek w południe, jak się podaje,	feria 5ta
Der gemeynte(n) wochen inder czÿt	w czasie tygodnia,	in ebdomada
//SRP IV, s. 3// So man dy selen al begat	kiedy sprawuje się za dusze	animarum
Jerlich mit gebete bestat	coroczne modlitwy[67],	
Czu der czit als man seide	w tym czasie, gdy widziano	
Der heyden konige beide	obu królów pogan,	

[jj] *H proponował wstawienie w tym miejscu słowa 'wart', tylko wówczas bowiem cały fragment stałby się zrozumiały; zob. Wigand (H:ZF), s. 2, przyp. a. Tekst łacińskiego przekładu Konrada Gesselena uprawdopodabnia tę propozycję; zob. Wigand (Z/K), s. 234.*

[61] *Mowa o braciach inflanckiej gałęzi zakonu niemieckiego, na co wskazuje łacińskie tłumaczenie; zob. Wigand (Z/K), s. 234.*

[62] *Heinrich Dusemer (ur. ok. 1295, zm. 1353), brat rycerz zakonu niemieckiego, prawdopodobnie pochodzący z Frankonii, w 1325/1326 r. poświadczony jako kompan wójta biskupa sambijskiego, później pełniący urzędy: prokuratora tapiawskiego (1328), komtura ragneckiego ({23 III 1329}–?), wójta sambijskiego (1333/1334), komtura brandenburskiego ({1 XII 1334}––{25 III 1335}), komtura królewieckiego i wielkiego marszałka ({VIII 1335}–{6 XII 1339}), komtura brodnickiego ({21 XII 1339}–1343/1345), pełniącego obowiązki wielkiego mistrza (14 IX–13 lub 18 XII 1345), 21. wielkiego mistrza (13 lub 18 XII 1345–1351/1352), a po złożeniu z tego urzędu wójt bratiański (1351/1352–1353).*

[63] *W znaczeniu: trwająca krótko wyprawa nie dotarła do samej Litwy.*

[64] *Augken (Aukeyn), lauks położony na Żmudzi, identyfikowany z okolicą współczesnej miejscowości Akstinai, położonej ok. 35 km na północny zachód od współczesnego Jurbarkas (pol. Jurbork).*

[65] *W znaczeniu: jak poprzednią wyprawę.*

[66] *Germedie, lauks/rejon niezlokalizowany.*

[67] *Chodzi o czwartek w tygodniu, w którym przypadał dzień zaduszny roku 1345, tj. 3 XI 1345.*

Oryginał	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
Algart dorczu kẏnstut	Olgierda[68] i do tego Kiejstuta[69],	Algard et Kynstud
Dẏ konige obil gemut	owi królowie ze złym nastawieniem	ambo reges
Czu rastenburg quome(n) ẏn gerant	przybyli, wpadając do Rastenburga[70]	veniunt potenti manu, intrant opidum
Gar menlich ir kant	całkiem po męsku,	Rastenburg,
Mit geczoulicher hant getat	niszczącą ręką działając.	
/k. 1v/ Quomen sy in dy stat	Przybyli do miasta[71],	
Do sy vingen und slugen	gdzie chwytali i zabijali,	in quo capiunt et occidunt etc.,
Was yn was czu vugen	co im się nawinęło,	
Wol vumf vnd virtzik gut(er) man	dobrze 45 dobrych ludzi	45 eciam bonos viros
Vor dy stat vf eẏnen plan	na równinę przed miasto	extra portas frustatim diviserunt,
Se dy balde leten	wkrótce popędzili.	
Dy heyden mit ẏn beyten	Poganie przeto czynili gwałty[72]	
Doselbest vf dy stunde	tam w tym czasie,	
Dy man vordy hvnde	niczym psy	
Se hyben vnd slugen	przebijali i zabijali[73]	
Mit vil vngevuegen	z wielką gwałtownością.	
Dy stat vorherten vn(d) brante(n)	Miasto spustoszyli i spalili,	opidum succendunt,
Ouch gevangen von danne(n) sante(n)	jak również wysłali stamtąd jeńców,	
Wip kynt vnd dy man	kobiety, dzieci i mężczyzn,	viros, mulieres et pueros deducunt captivos.
Vurten sy von dan	uprowadzili stamtąd[74].	
Das heren von mittage	Pustoszenie od południa	Hec vastacio duravit a meridie
Durte inder lage	trwało	
Hyn abe indy nacht	aż do nocy.	in noctem,
Dy konige mit aller macht	Królowie z całą mocą	in qua reges
Wedir iageten czu lande	znowu zaatakowali okolicę[75].	festinant ad patriam.
Inder czit das irkande	Wówczas dowiedział się o tym	*{87}* Unde ad profectum patrie
Bruder heynrich dusemer	brat Heinrich Dusemer,	frater H(inricus) Dusmer magister
Der do was homeister	który był wielkim mistrzem,	
Sont johans burg daz hus	zamek św. Jana[76]	fecit edificare castrum Johannis
Tet er buwen czu genus	nakazał zbudować na pożytek	
Vf das vlys de pysse	nad rzeką Pisą[77],	supra flumen Pisse.
Dy rede sint gewisse	opowieści [o tym] są pewne.	
Dor noch in dem andern iore	Potem w innym roku,	*///s. 236/// {88}* Deinde anno 1347 *[...]*
Als man vns saget vor wore	jak nam to powiedziano jako prawdę,	
Do tusent vnd drẏhundirt	tysiąc trzysta,	
Inden czẏten besundert	[a] konkretnie w czasach,	
Dy czal vnsers herren was	[kiedy] wedle rachuby naszego Pana był	
Seben vnd virczyk als ich las	[rok] czterdziesty siódmy – jak przeczytałem[78]	

[68] *Olgierd (lit. Algirdas) (ur. ok. 1296 lub ok. 1304, zm. 24 V 1377), syn Giedymina, brat Kiejstuta, wielki książę Litwy (1345–1377).*

[69] *Kiejstut (lit. Kęstutis) (ur. ok. 1308/1310, zm. 15 VIII 1382), syn Giedymina, brat Olgierda, książę trocki (1345–1381), wielki książę Litwy (1381–1382).*

[70] *Rastenburg (stpol. Rastembork, ob. pol. Kętrzyn), w 1345 r. osada miejska (aczkolwiek najprawdopodobniej bez nadanych praw miejskich) i zamek zakonu niemieckiego położony w Prusach Dolnych.*

[71] *Zapewne anachronizm Wiganda von Marburg (zob. przyp. 70). Rastenburg uzyskał prawa miejskie w 1357 r.*

[72] *W znaczeniu: dokonywali różnorodnych aktów przemocy, nie tylko naruszania integralności cielesnej swoich ofiar.*

[73] *W znaczeniu: mieszkańców Rastenburga wypędzonych przed osadę.*

[74] *Stylistyczne powtórzenie treści zawartej w w. 47, w znaczeniu: pochwycili jeńców, których odesłali (zapewne pod strażą) na Litwę.*

[75] *W znaczeniu: po spustoszeniu Rastenburga ponownie rozeszli się ze swoimi zbrojnymi po okolicy.*

[76] *Johannisburg (stpol. Jońsbork, ob. pol. Pisz), zamek zakonu niemieckiego położony w Prusach Dolnych, ok. 43 km na południowy wschód od współczesnego Mrągowa.*

[77] *Pisa (niem. Pissa), rzeka będąca prawym dopływem środkowej Narwi.*

[78] *Utrwalona pisemnie narracja dotycząca wyprawy litewskiej na Prusy w lutym/[marcu?] 1347 r., z której korzystał Wigand von Marburg, pozostaje nieznana. W każdym razie opis/wyciąg C. Schütza (zob. tenże, Historia rerum Prussicarum, Zerbst 1592, k. 81v) wskazuje, że opis tych wydarzeń w kronice Marburczyka był rozbudowany; zob. też Wigand (H), s. 508, przyp. 395.*

Fragment VII

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. A, k. 2r–2v; rekonstruowany rkps B: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 10, k. 1r, 1v.

Treść: fragment zawiera narrację dotyczącą wyniku bitwy nad rzeką Strawą (Strebą) 2 II 1348 oraz związanych z nią dwóch fundacji klasztornych w Prusach.

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/B: k. 1r--/ //SRP IV, s. 4// //SRP II, s. 512, Fragm. IV--//		
Unser vrauwen bilde	Wizerunek naszej Pani,	*///s. 244/// [...]* virgini Mariae,
Dy in der zcit garmilde	który wówczas tak słodko	cuius ymago in vexillo hospitum
Vor den augen hyn unde her	przed oczami tu i tam[79]	eleganter depicta erat,
Was den cristen eyn gut wer	był dla chrześcijan dobrą obroną.	
Dar zcu ir gnade mit volleist	Do tego jej łaska pełnym strumieniem[80]	de cuius
Unde ir hulfe allir meist	i jej największa pomoc	intervencione venit victoria ista.
Ist von marien kome(n)	przyszła od Maryi	
/A: k. 2r/ Den cristen do [kk-]czu vromen[-kk]	na korzyść chrześcijan[81],	
Merclichen das [ll-]eys czu[-ll] brach	[kiedy] lód naocznie pękł	*{95}* Notanter accidit, quod christiani
[V]f dem vlise gevroren swach	słabo zamarznięty na rzece[82],	illesi pertransierunt glaciem fragilem
Dorynne[mm] dy heiden irtruncken[nn]	gdzie poganie się potopili	
Von wasser do [oo-]vor sunken[-oo]	pochłonięci przez wodę,	
Dy[pp] cristen dar obir al	[zaś] chrześcijanie wszędzie	
[qq-]Gyngen an[-qq] musal	bez trudności przeszli	
Vnd[rr] obir dy toden	i ponad zabitymi –	et sicco pede super occisis et submersis;
Do[ss] se [tt-]ir slagen woden[-tt]	których oni rozsiekli[83] –	
Mit trucken [uu-]vusen obir vurten[-uu] */--B: k. 1r/ //--SRP II, s. 512, Fragm. IV//*	suchą stopą się przeprawili,	
Keynen schaden ny gesparten	nie ponosząc żadnych szkód;	
Sust nam der strit eyn ende	i tak bitwa się zakończyła,	et sic terminatum est hoc bellum
Des uns got von sunden wende	czym Bóg zachował nas[84] od grzechu.	Lithwania iuxta flumen Streben.

kk-kk *B:* zcu vrome(n).
ll-ll *B:* yes zcu.
mm *B:* Do ynne.
nn *B:* irtruncke(n).
oo-oo *B:* vorsunken.
pp *B:* De.
qq-qq *B:* Gingen ene.
rr *B:* Vnde.
ss *B:* De.
tt-tt *B:* irslagen hoden.
uu-uu *B:* vusen obirvurte(n).

79 *Niewątpliwie chodzi tu o nachorągiewny wizerunek NMP widniejący na jednym ze znaków bojowych wojska krzyżowego w bitwie nad rzeką Strawą (Strebą) 2 II 1348.*

80 *Th. Hirsch proponował tu znaczenie 'Unterstützung' – 'wsparcie' (zob. Wigand (H), s. 512, przyp. 422), ale nie wydaje się to najwłaściwszym rozwiązaniem.*

81 *Chodzi tu o wojsko krzyżowe pod wodzą dostojników zakonu niemieckiego.*

82 *Mowa tu o rzece Strawa (niem. Strebe, ob. lit. Strėva), która jest prawym dopływem środkowego Niemna.*

83 *W tym wersie lekcje z rkps. B wydają się poprawniejsze, stąd tłumaczenie oparto na nich. Sugestie Th. Hirscha były niewłaściwe; zob. Wigand (H:ZF), s. 4, przyp. 1.*

84 *Albo Wigand von Marburg wyraża tu bezpośrednio swoją identyfikację z krzyżowcami, albo jest to ślad bezpośredniego zapożyczenia z nieznanej relacji naocznego świadka bitwy nad Strawą.*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
Dor noch inder selbin czit	Po tym w tym samym czasie,	*{96}* Dicta victoria
Do gewest was der stryt	kiedy była bitwa	
Czu littowen uf der streben	na Litwie nad Strawą –	
Nv merket hy gar eben	zauważcie to więc teraz –	
Durch dy segehaftykeit	przez błogosławieństwo,	ex speciali gratia indulta
Dy got do der cristenheit	którego Bóg chrześcijaństwu	est christianis,
/B: k. 1v--/ //SRP II, s. 512–513, Fragm. V--// Hat von gnoden gegeben	z łaski udzielił	
[vv-]Indem strite vf[-vv] der streben[ww]	w bitwie nad Strawą,	
Vm[xx] das der meister Dusemer[yy]	[z uwagi na to właśnie] mistrz Dusemer[85]	quum magister Dusemer
Und[zz] dar czu[aaa] alle gebiteger[bbb]	i do tego wszyscy dostojnicy	cum preceptoribus
Wurden mit rate in[ccc] eyn	byli w radzie jednomyślni,	voverat
Wy sy[ddd] marien der reyn	że dla Maryi czystej	reddere Deo laudes et claustrum edificare,
Czu[eee] lobe [fff-]vnd czu[-fff] eren ton	na chwałę i dla czci	
Eyn lobelich[ggg] dinst machten[hhh] schon	uczynią zaraz chwalebną służbę[86].	
Ouch meister dusemer inder czit[iii]	Wówczas również mistrz Dusemer,	
Von [jjj-]danvelt brudir syfryt[-jjj]	brat Siegfried von Dahenfeld[87],	
Mit [kkk-]allir gebiteger[-kkk] vulbort	za zgodą wszystkich dostojników	
Eyn juncvrowen[lll] closter so vort	natychmiast klasztor dziewic[88]	ut factum est in Konigsberg,
[mmm-]Machte(n) czu konisberg inder[-mmm] stat	uczynili w mieście Królewcu[89],	ubi construxerunt claustrum virginum,
[V]nd[nnn] haben das alsampt besat	i tak opatrzyli	redditibus ditantes juxta perstintem,

vv-vv *B:* Inden strit uf.
ww *B:* strebe(n).
xx *B:* Vmme.
yy *B:* dusemer.
zz *B:* Unde.
aaa *B:* zcu.
bbb *B:* gebitiger.
ccc *B:* vn.
ddd *B:* se.
eee *B:* Zcu.
fff-fff *B:* vnde zc.
ggg *B:* loblich.
hhh *B:* machte(n).
iii *B:* zcit.
jjj-jjj *B:* danfelt bruder syfrit.
kkk-kkk *B:* aller gebitiger.
lll *B:* iu(n)cfrouwen.
mmm-mmm *B:* Machten zcu konnigisberg i(n) d(er).
nnn *B:* Vnde.

[85] *Zob. przyp. 62.*
[86] *W znaczeniu: ufundują miejsce do służby bożej, tj. kultu i posługi chrześcijańskiej.*
[87] *Siegfried von Dahenfeld (zm. 12 III 1360), brat rycerz zakonu niemieckiego, piastujący urzędy: komtura ragneckiego ({19 VI 1342}–{2 VI 1344}), komtura bałgijskiego ({26 VII 1346}–{21 IX 1346}) i wreszcie wielkiego marszałka i komtura królewieckiego ({4 X 1346}–12 III 1360).*
[88] *Mowa tu o klasztorze benedyktynek (później benedyktynek-cysterek) położonym w Lipniku (niem. Löbenicht), jednym z trzech miast królewieckich (zob. przyp. 89), aczkolwiek niepodlegającym jurysdykcji tamtejszej rady miejskiej, lecz zakonu niemieckiego, ufundowanym 17 XI 1349.*
[89] *Królewiec (niem. Königsberg, ob. ros. Калининград/Kaliningrad), zamek i zespół miejski Stare Miasto Królewiec (niem. Altstadt Königsberg), Lipnik (niem. Löbenicht) i Knipawa (niem. Kneiphof) wraz z przedmieściami, położone w Prusach Dolnych, nad dolną Pregołą, stolica diecezji sambijskiej. Określenie kronikarza jedynie ogólnikowo odnosi się do całego królewieckiego zespołu osadniczego (zob. przyp. 88).*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/A: k. 2v/ Ouch indem closter rente	klasztor również w uposażenie,	
//SRP IV, s. 5// Czu[ooo]		
eynem wissem presente	jako pewny podarunek	
Gemacht vnd[ppp] gegeben */--B: k. 1v/ //--SRP II, s. 512–513, Fragm. V//*	[to] uczynili i nadali,	
Dy wile das sy leben	dopóki będą żyć,	
Mit gebuede wol an gericht	w zabudowania dobrze wyposażony,	
Dor ynne wonen czu guter pflicht	aby tam żyć na dobrą służbę[90].	
Indem closter ist sogethan wesen	Tak został uczyniony klasztor,	
Das dy iu(n)cvrowe(n) singen und lesen	aby dziewice śpiewały i czytały,	in quo virgines Deo famulantur die ac
Ouch halden do dy tage czit	i odmawiały godziny kanoniczne	nocte
In ere als is ist geseyt	w czci, jak to zostało powiedziane,	
Vnd dyne(n) gote von allir macht	i służyły Bogu ze wszystkich sił	
Do selbist beyde tage vnd nacht	tamże dniem i nocą.	
Nach sinte bernhardes orden	Wedle [reguły] zakonu św. Bernarda[91]	secundum regulam sancti Benedicti.
Des swestern sy sint wurden	zostały one zakonnicami,	
Noch des heiligen vaters lere	zgodnie z nauką ojca świętego	
Halden se den orden here	utrzymywały cześć zakonu,	
Do von sy ouch nicht wanken	od czego też nie odchodziły	
In allen eren gedanken	we wszystkich swoich zamysłach,	
Dor vf seczczen se ewiclich	kierując się zawsze	
Gote dinen steticlich	ku nieustannej służbie Bogu.	
Do das closter yn der czyt	Gdy klasztor w tym czasie	Quo perfecto in edificiis etc.,
Was bereyt als man gýt	był przygotowany, jak się podaje,	
Ouch indem andern iore	w następnym roku[92] –	
Als man sagit vor wore	jak się to mówi jako prawdę –	
Meister dusemer bý siner czít	mistrz Dusemer w jego czasach,	idem magister
Als got der herre do ryt	jak Pan Bóg [to] doradził,	
Bruder heynrich dusemer	[ów] brat Heinrich Dusemer,	
Meister vnd dy gebyteger	mistrz, i dostojnicy,	cum suis preceptoribus anno sequenti
Von der gotis gnade	z bożej łaski	
Vnd mit syme rade	i za wspólną radą	
Stifte eyn closter czu welow	ufundowali klasztor w Welawie[93]	statuit claustrum in Welow
Gote czu lobe vnd schow	Bogu na chwałę i widok,	ad Dei laudem,
Von dem orden der my(n)ner bruder	zakonu braci mniejszych[94],	in quo fratres minores
Gote vnd syner liben můder	Bogu i Jego umiłowanej matce	Deo devote horis statutis famulantur.

[ooo] *B:* Zcu.
[ppp] *B:* vnde.

[90] *W znaczeniu: służbę bożą.*
[91] *Chodzi tu o regułę zakonu cystersów. Klasztor ów początkowo funkcjonował jednakże wedle reguły benedyktyńskiej; zob. W. Franz, Das Benedikterinnenkloster St. Marien zu Königsberg, „Altpreußische Forschungen", 11, 1934, s. 170–171.*
[92] *Wedle chronologii narracji byłby to 1349 r. W tym przypadku odpowiada to rzeczywistości, klasztor w Welawie został bowiem ufundowany, podobnie jak lipnicki, w tym samym roku.*
[93] *Welawa (niem. Wehlau, ob. ros. Знаменск/Znamensk), zamek i miasto zakonu niemieckiego położone w Prusach Dolnych, ok. 47,5 km na wschód od współczesnego Kaliningradu.*
[94] *Tj. franciszkanów.*

Fragment VIII

Podstawa rękopiśmienna: rekonstruowany rkps A: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 9, Fragm. B, k. 1r–2v; rekonstruowany rkps B: Karlsruhe, Badische Landesbibliothek, Cod. Donaueschingen A III 10, k. 2r (tylko początki wersów), 2v (tylko końcówki wybranych wersów).

Treść: fragment zawiera narrację dotyczącą wyprawy wojsk księcia Kiejstuta i wielkiego księcia Olgierda na Prusy Dolne w lutym 1352 r.

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/A: k. 1r/ //SRP IV, s. 5//		*///s. 254///*
Ouch inderselbin wart	I podczas tej samej warty[95]	*[...]* et nocte
Der littowen her hart	wojsko Litwinów twardo	
Quamen dar by abendes czit	przybyło o wieczornej porze	cum grandi multitudine iuxta
An dy gylge als man gyt	nad Gilgę[96], jak się podaje,	Gilgam
Vnd jageten mit gewalt	i szybko pociągnęło z mocą	et potenter festinant
Obir daz kvrische hab balt	przez Zalew Kuroński[97],	trans stagnum vulgariter Kurische Hab,
Vnd hýn czu den landen	i tutaj do ziem [pruskich].	intrant terram,
De sy do irkanden	Gdy tam rozpoznali,	
//SRP IV, s. 6// Vngewarnt worn	[że ziemie] są nieostrzeżone[98] –	incolis non avisatis,
Aldo ir byiorn	tamże na początku roku,	in Carnisprivio
Vf dy vastnacht geschach	w Zapusty[99] [to] się zdarzyło –	
Daz ir her an vumf brach	że ich wojsko podzieliło się na pięć [części].	iuxta *///s. 256///* flumen vulgariter
Canusken das vlis vf ranten	Nad rzekę *Canusken*[100] nadciągnęli	Canusken, in 5 se partientes,
Dy ersten czu schaden wanten	pierwsi, [by] czynić szkody.	primi vertunt
By schoken se quomen	Przybyli pod Szaki[101],	se in terram Schcken,
Dy heiden do vornomen	poganie poczęli	quam depredantur
Schoker lant vorherten	ziemię szacką[102] pustoszyć,	et vastant, occidunt,
Si ouch nicht das werten	i nie oszczędzili –	
Do is allis was gethan	tam to wszystko zostało uczynione –	
Wip kynt vnd man	kobiet, dzieci i mężczyzn.	capiunt mulieres etc.,
Ouch vingen mit vngevugen	Pochwycili też gwałtownie [ludzi] –	
Ane dy se irslugen	nie [licząc] tych, których zabili –	
Der was do besundert	których było konkretnie	
Wol vf seben hundert	dobrze około 700.	700 deducentes captivos.

[95] *Mowa tu o grupach zbrojnych wysyłanych przez dostojników zakonu niemieckiego (jak również władców duchownych, tj. biskupów i kapituły) na wschodnie, północno-wschodnie i południowo-wschodnie obrzeża kraju pruskiego na skraju obszarów puszczańskich, których celem było sprawowanie straży (wart) w lokalnych węzłowych punktach komunikacyjnych i na ich przedpolach. Niniejszy fragment kroniki mógłby wskazywać na dokonywanie mniej lub regularnych zmian owych wart.*

[96] *Gilga (niem. Gilge, ob. lit. Gilija, ob. ros. Матросовка/Matrosovka), rzeka będąca południowym ramieniem ujściowym Niemna.*

[97] *Zalew Kuroński (niem. Kurisches Haff, ob. lit. Kuršių marios, ob. ros. Куршский залив/Kuršskij zaliv), zatoka na południowo-wschodnim wybrzeżu Morza Bałtyckiego oddzielona od otwartego akwenu Mierzeją Kurońską.*

[98] *W znaczeniu: mieszkańcy tych ziem nie zostali ostrzeżeni przez wysłane do puszczy warty/straże o zbliżającym się najeździe przeciwnika.*

[99] *Tj. 21 II 1352.*

[100] *Rzeka ta nie daje się jednoznacznie zlokalizować, był to zapewne jeden z cieków wpływający do południowo-wschodniej części Zalewu Kurońskiego.*

[101] *Szaki (niem. Schaaken, ob. ros. Некрасово/Nekrasovo), zamek zakonu niemieckiego położony na Sambii, ok. 24 km na północny wschód od współczesnego Kaliningradu.*

[102] *Obszar położony w północno-wschodniej części Sambii, w okolicach Szaków.*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
De andir partye vf iageten	Druga partia [wojska] pociągnęła	Alia pars convertit se
Das vlis sokuskem und lageten	nad rzekę *Sokuskem*[103]; i [tam] się rozłożyli,	ad flumen Sokusken
Wy sy di cristen vellen	gdzie chrześcijan zgubić	et conatur christianos invadere
Kvnden mit eren gesellen	mogli wraz z ich towarzyszami[104].	
Von danne(n) dy heyden [si]ch wante(n)	Stamtąd poganie odeszli [i]	et convertunt
Indas lant Powunde(n) ranten	wpadli do ziemi Powunden[105],	se in terram Powunden,
Do vingen mit vuge[n][qqq]	gdzie z gwałtownością chwytali	ubi eciam similia egerunt ut supra.
Czu tode vil irsluge(n)	i siekli na śmierć,	
Gevangen heym santen	jeńców odesłali do swojego kraju,	
Was se gut irkanten	co uznali za właściwe.	
Dÿ dritte partye d(er) konig hys	Trzeciej partii [wojska] król[106] nakazał	3ª pars, jussu regis
/A: k. 1v/ Uf iagen cacte das vlis	pociągnąć nad rzekę *Cacte*[107].	transeunt flumen Tacte
Do sprengten se czu kaŷmen yn	Tam wpadli do [ziemi] Kaymen[108]	et intrant terram Kaymen
Mit eÿme mechtigen here schÿn	z potężnym wojskiem wspaniale[109],	
Das lant von yn gar wart vorbrant	ziemia została przez nich całkiem spalona,	quam comburunt etc. ut supra
Do nomen sy czu hant	i wzięli tam od razu	
Dy gevange(n) mit vngefugen	z gwałtownością jeńców,	
Ouch sy er vil irslugen	a wielu też zabili,	occidunt
Dy man do rechent inder czal	których policzono	
Vumfhundirt was ir obir al	łącznie 500;	et 500 captivos
De se czu lande sanden	tych wysłali do [swojego] kraju	mittentes ad patriam;
/B: k. 2r--/ //SRP II, s. 518, Fragm. VI--// Gar inharten banden	i to w ciężkich kajdanach.	
Dy virde heyden schar	Czwarty pogański zastęp	4ta cohors
Rante vf di deyme dar	wpadł nad Dejmę[110],	transiit super flumen Deyme,
Dar herten und branten	gdzie pustoszyli i palili,	ubi similia agunt ut primi,
Hyn und her dory(n)ne ranten	wpadając tu i tam;	
Do vingen se wip vnd man	schwytali tam kobiety i mężczyzn,	ubi de captivis ultra 400 educunt virorum et
Dy[rrr] se vurten von dan	których stamtąd uprowadzili,	mulierum:
Der czal[sss] was besundert	[i] których konkretna liczba	
//SRP IV, s. 7// Me[ttt] den virhundert	większa [była] aniżeli 400.	
Das vumfte teil hilt en abe	Piąta część[111] skierowała się poniżej	quinta pars

---

qqq *H słusznie sugerował pomyłkę kopisty i lekcję 'ungevugen'; zob. Wigand (H:ZF), s. 6, przyp. a.*

rrr *B:* De.

sss *B:* zc[al].

ttt *B:* Mer.

103 *Rzeka niezlokalizowana, zapewne również na Półwyspie Sambijskim.*

104 *W znaczeniu: ich sługami, pachołkami, famulusami.*

105 *Obszar rozciągający się na Sambii w okolicach Powunden (ob. ros. Храброво/Hrabrovo), zamku biskupów sambijskich położonego ok. 20 km na północ od współczesnego Kaliningradu.*

106 *Prawdopodobnie chodzi tu o Kiejstuta (zob. przyp. 69).*

107 *Rzeka niezlokalizowana, zapewne również na Półwyspie Sambijskim.*

108 *Kaymen, obszar położony we wschodniej części Sambii, w okolicach Kaymen (niem. Kaymen/Kaimen, ob. ros. Заречье/Zareč'e), ok. 25 km na północny wschód od współczesnego Kaliningradu.*

109 *W znaczeniu: działania tego oddziału mogły wzbudzać podziw (zob. Wigand (H:ZF), s. 6, przyp. 3). Albo Wigand von Marburg zastosował tu podyktowany stylistycznie zabieg retoryczny estetyzacji świata przedstawionego w narracji, co by wskazywało, że estetyka militarna była dla niego wartością, albo że korzystał z jakiejś niezachowanej starszej narracji (zob. przyp. 123), w której zawarta była tego rodzaju estetyczna waloryzacja. Taką spisaną narrację przywołuje zresztą sam kronikarz (zob. w tym fragmencie w. 94).*

110 *Dejma (niem. Deime, ob. ros. Дейма/Dejma), rzeka będąca jednym z ramion Pregoły, uchodząca do Zalewu Kurońskiego.*

111 *W znaczeniu: piąta część wojska.*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
Do czu[uuu] dem kuryschen habe	ku Zalewowi Kurońskiemu.	iuxtam stagnum, seu vulgariter Kurisch Habe,
Dy hatten grosen such	Ci usilnie poszukiwali,	sollici querens,
Wy se[vvv] obir eyn bruch	jakby tam[112] przez pewne trzęsawisko[113]	quomodo per paludem grandem
Mochten noch erem vromen	mogli się z korzyścią	absque dampno
Ane schaden hyn komen	i bez szkód przeprawić,	transierent.
Inder czit czu vorn	które do tego czasu	Tempus quoque tunc erat
Was is nicht bevroren */--B: k. 2r/ //--SRP II, s. 518, Fragm. VI//*	nie było zamarznięte,	
Ouch was is weich vnd nas	lecz miękkie i mokre.	fluidum sine gelu
Dy heiden do wurden las	Poganie się tam strwożyli,	
Das bruch nichte(n) vorten	bowiem ani przebyć trzęsawiska	nec poterant pertransire,
Kvnden weder korten	ani [też] zawrócić nie mogli	et sic revertuntur
Hyn czu eren landen	do swoich krajów,	
Mit pẏnlichem anden	z przykrym i bolącym odczuciem.	cum fatiga.
Dornoch der konig vo(n) smalencz	Następnie król ze Smoleńska[114]	*///s. 258/// {108}* Post hec rex de Smaletz
Quam iagen als eyn wilder gencz	przybył, nadciągając niczym dzika gęś[115]	festinat
/A: k. 2r/ Hyn nahen vor labio	tu w pobliże Labiawy[116].	prope Labio,
Dy cristen worn vnvro	Chrześcijanie byli zmartwieni,	
/B: k. 2v--/ Der konig vru mit dem tage	[a] król[117] wcześnie o poranku	mane
Darczu insneller iage	w szybkim pochodzie	

uuu *B:* zcu.
vvv *B:* do.

112 *Słowo dodane na podstawie rkps. B.*
113 *Położenia tego obszaru bagiennego nie da się określić.*
114 *Wedle literatury przedmiotu w 1352 r. władcą Smoleńska był Iwan Aleksandrowicz (zm. 1359) pochodzący z rodu Rurykowiczów; zob. P.V. Golubovskij, Istoriâ Smolenskoj zemli do načala XV st., Kiev´´ 1895, s. 179–180; L. Vojtovič, Knâzìvs´kì dinastìï Shìdnoï Êvropi (kìnec´ IX – počatok XVI st.): sklad, syspìl´na i polìtična rol´, L´vìv 2000, s. 242; P.V. Golubovskij, Knâža doba na Rysì: portreti elìti, Bìla Cerkva 2006, s. 528. Jednak w kontekście informacji w w. 109 i wbrew wcześniejszej opinii sformułowanej w 2017 r. (zob. Wigand (Z/K), s. 259, przyp. 772) należy przyjmować, że chodzi tu o niezidentyfikowanego bratanka Kiejstuta, na co zresztą wskazuje sam tekst kroniki (zob. w. 107–108). J. Tęgowski, Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów, Poznań–Wrocław 1999, s. 52, 73, przypuszcza (idąc za kontynuacją kroniki Matthiasa von Neuenburg jego własnego autorstwa), że był to nieznany z imienia syn Olgierda z jego pierwszego małżeństwa (prawdopodobnie z bliżej nieznaną Anną; zob. tamże, s. 51), przy czym jego śmierć datuje błędnie (za wspomnianą kontynuacją) na 1353 r., odnotowując przy tym (zob. tamże, s. 52, przyp. 172) prawidłową datację podaną przez J. Voigta (zob. tenże, Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens, t. 5: Die Zeit vom Hochmeister Ludolf König von Weizau 1342 bis zum Tode des Hochmeisters Konrad von Wallenrod 1393, Königsberg 1832, s. 93–95). Przyjmując wiarygodność przekazu Wiganda, należałoby uznać, że w bliżej nieznanym czasie przed 1352 r. doszło do zmiany na tronie smoleńskim i przejęcia go przez przedstawiciela Giedyminowiczów, jak zresztą przypuszczał m.in. H. Paszkiewicz, Jagiellonowie a Moskwa, t. 1: Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku, Warszawa 1933 (repr.: 2014), s. 386, przyp. 3. Idąc dalej tym tokiem myślenia, trzeba byłoby z kolei uznać, że w związku ze śmiercią owego „króla ze Smoleńska" nad Dejmą w lutym 1352 r. doszło w kolejnych miesiącach do ponownego obsadzenia tronu smoleńskiego, co można byłoby wiązać z wyprawą wielkiego księcia moskiewskiego Siemiona Iwanowicza Dumnego i jego sprzymierzeńców na Smoleńsk; zob. B.N. Florâ, Bor´ba moskovskih knâzej za smolenskie i černigovskie zemli vo vtoroj polovinie XIV v., w: Problemy istoričeskoj geografii Rossii, t. 1: Formirovanie gosudarstvennoj territorii Rossii, Moskva 1982, s. 60–62; F. Mouchard, La Maison de Smolensk. Une dynastie princière du Moyen Âge russe (1125–1404), Bibliothèque russe de l'Institut d'études slaves, t. 131, Paris 2015, s. 211–212. Symptomatyczne jest jednak, że przekazy latopisarskie, wzmiankując tę wyprawę, nic nie mówią o zmianach na stolcu kniaziowskim w Smoleńsku. Problem ten wymaga niewątpliwie pogłębionych badań.*
115 *W znaczeniu: niezwykle szybko.*
116 *Labiawa (niem. Labiau, ob. ros. Полесск/Polessk), zamek zakonu niemieckiego położony na Sambii, ok. 42 km na północny wschód od współczesnego Kaliningradu.*
117 *Najprawdopodobniej chodzi tu o wspomnianego w w. 69 „króla ze Smoleńska", a każdym razie na pewno nie o Kiejstuta (zob. w. 107–108).*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
Quam dar gar vordý slege	przybył aż przed samą przesiekę.	ante septa veniens.
Der kvmpthur alle wege	Komtur,	
Bruder henny(n)g schyndekop	brat Henning Schindekop[118],	Frater vero Henningus Scyndekoff
Den heyden eynen weder klop	poganom wszystkie drogi zamknął	ei
Hot vor stalt veste vnd hart	i zastawił mocno i twardo,	fortiter resistens verberibus etc.,
Das der konig czu der vart	tak że król w tym czasie	
Ayndirt obir dy rycke	gdzieś przez więzy[119] [się skierował][120],	
Das macht der slege stricke	[a] przesiekę uczyniono sidłami.	
Der kvmpthur was en allis by	Komtur był przy tym wszystkim	paganos a septis, vulgariter slege, repellens,
Dem konige vor den slege(n)	przed przesieką wcześniej od króla[121],	
vry */--B: k. 2v/*		
Aldo wolden dy heyden	więc poganie nie chcieli	et procedunt
Ouch nicht lange irbeyden	też długo wyczekiwać	
An dy deyme vf das vlis	nad rzeką Dejmą,	ad fluvium vulgariter Deyme,
Also sich der konig stis	zaś król uderzył[122],	
Das er indy deyme vil	tak że wpadł do Dejmy	in quod rex cecidit
Vnd lif ym vol der gil	i zachłysnął się wodą.	et fere fuisset submersus,
Den konig do vor strencte	Ku rozgoryczeniu króla	
Der heyden vil vor sencte	wielu pogan potonęło,	in quo tamen multi de suis sunt submersi
Do er czal was	których liczba wyniosła	numero
Vumfhu(n)dert als ich las	500 – jak czytałem[123].	500,
Aldo dy deyme	Tamże Dejma	qui fluxu aque
Heyden vurte yn dem seyme	pociągnęła [swoim] nurtem[124] pogan	ducti sunt
//SRP IV, s. 8// Ayn verre in das wilde hab	aż do Dzikiego Zalewu[125],	in stagnum, vulgariter Wilde Hab dictum.
Von danne(n) vurte ze hyn ap	stamtąd [zaś] poniżej[126].	
Bruder heynrich do sach vor wor	Brat Heinrich[127] widział naocznie,	Unde rex temptans vada hinc
Der konig nam des wassers kor	[że] król zachłysnął się wodą	
Vnd was ingroser not	i był w wielkim niebezpieczeństwie,	inde vix obisset; quod
Do snel vor truncken tot	szybko tam utonąwszy[128].	comperiens frater Hennigus extraxit regem
Bruder hennyng vs der deym	Brat Henning[129] z Dejmy	de flumine Deim
Brochte den konig un(d) sante yn heym	wyciągnął króla i odesłał go do domu.	

118 *Henning Schindekop (zm. 17 II 1370), brat rycerz zakonu niemieckiego, poświadczony w Zakonie w 1344 r., piastujący urzędy: komtura ragneckiego ({26 V 1350}–{1352}), komtura bałgijskiego ({25 VII 1356}–{2 II 1360}) oraz wielkiego marszałka i komtura królewieckiego ({5 IV 1360}–17 II 1370).*

119 *W znaczeniu: skierował się na przesiekę, aczkolwiek od wewnątrz.*

120 *Tylko z dodaniem czasownika opisującego działanie „króla" fragment ten staje się zrozumiały.*

121 *Chodzi tu o wspomnianego w w. 69 „króla ze Smoleńska".*

122 *W znaczeniu: zaatakował, najpewniej prowadząc uderzenie. Th. Hirsch proponował nieco inne tłumaczenie (że „król" ruszył szybko); zob. Wigand (H:ZF), s. 7, przyp. 9.*

123 *Nie wiadomo, o jaki przekaz pisany tu chodzi. Wyprawa zimowa książąt litewskich na Prusy w 1352 r. znana jest poza niniejszą narracją jedynie z krótkiej wzmianki w kontynuacji kroniki Matthiasa von Neuenburg (zob. przyp. 114). Nawet już jednak powierzchowna analiza treści obu narracji wskazuje, że dzieło zmarłego między 1364 a 1370 r. mieszczanina strasburskiego nie było podstawą źródłową dla Wiganda von Marburg. Ten ostatni musiał zatem korzystać z innej utrwalonej pisemnie narracji o owej wyprawie, bliskiej chronologicznej opisywanym wydarzeniom. Z kolei Matthiasowi von Neuenburg wypada przypisać sięgnięcie do relacji (ustnych bądź pisemnych), które za pośrednictwem braci zakonu niemieckiego stosunkowo niedługo po analizowanych tu wydarzeniach dotarły do zachodnich krajów Rzeszy.*

124 *Zob. Wigand (H:ZF), s. 7, przyp. 11.*

125 *Dziki Zalew (niem. Wilde Hab), zapewne południowa część Zalewu Kurońskiego, której nazwa związana mogła być z częstymi okresami niespokojnej (nieżeglownej) wody, w tym szkwałów; zob. Wigand (H), s. 518, przyp. 469.*

126 *W znaczeniu: dalej w głąb Zalewu Kurońskiego.*

127 *Niewątpliwie brat zakonu niemieckiego, osoba niezidentyfikowana. Th. Hirsch przyjmował tu pomyłkę kopisty, uznając, że chodzi o Henninga Schindekopa; zob. Wigand (H:ZF), s. 8, przyp. 1.*

128 *W. 99–102 stanowią narracyjny powrót do sytuacji wspomnianej uprzednio w w. 88–90.*

129 *Mowa tu o Henningu Schindekopie (zob. przyp. 118).*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
Er legete en vf eynen sleten	Położył go na saniach	et in reda letus posuit eum et misit domum,
/A: k. 2v/ Mit vrolichen seten	wedle dobrych zwyczajów	
Vnd wolde kynstut eŷn dínst thun	i chciał Kiejstutowi uczynić przysługę,	volens regi Kynstuten complacere
Vmme das er was sÿns bruder son	bowiem on był synem jego brata[130];	eo, quod fuit filius fratris sui,
Mit eyner fruntschaft sante	odesłał [go] z przyjaźnią	et eum ei
Czu grosem presante	jako wielki podarunek.	pro magna presenta presentare.
Do er czu welun wart bracht	Gdy on został przywieziony do Wielony[131],	*{109}* Dum ductus fuisset in Welou
Hort von der heyden dacht	wedle pogańskiego pomysłu, okrutnie	
Dy closen worn ym abe gehouwen	genitalia zostały mu obcięte;	cuidam occiso pagano pudibunda fuerunt
Eyn frunt begunden schouwen	przyjaciel[132] zaczął oglądać	detruncata, quod pro miro quidem videns
Wunder von eynem toden man	rany tego zabitego człowieka,	in defuncto
Das em dy smoheÿt was ir gan	jak mu uczyniony został wstyd;	tantam impietatem factam;
Noch der littowen art	wedle litewskiego sposobu	eum more paganorum
Lis en vorburnen czu der vart	nakazał go od razu spalić.	incinerant.
Ouch den tag sy alle gemeyn	W tym dniu[133] wszyscy razem	*///s. 260/// {110}* Post predictam
Hetten gehert vnd ẏlten heym	po spustoszeniu pośpieszyli do domu;	vastacionem terrarum predictarum
Bynne(n) der czit dy konige woren	w tym czasie królowie byli	fratres festinant domum. Interim reges
Beyde als ich han ir varen	obaj[134] – jak się dowiedziałem –	erant
In dem lande do logen	rozłożeni w kraju [pruskim],	in terra,
Dy heyden sy v(m)me czogen	[a] poganie byli wokół,	quam pagani
Do herten vnd branten	gdzie pustoszyli i palili,	vastabant
Dy heyden do wedir wanten	po czym zwrócili się	et properant redire
Czu den konigen beyden	do obu królów,	ad reges
Als yn was bescheyden	jak im było nakazane.	ad loca statuta,
Want czu kaymen kynstut lag	Kiedy Kiejstut leżał w Kaymen,	quia Kynstut stetit in Kaymen,
Algart ouch den selbin tag	Olgierd tego samego dnia[135]	Algard

[130] *Nie wiadomo, o którego spośród braci Kiejstuta może tu chodzić (J. Tęgowski wskazuje na Olgierda, zob. przyp. 114), ale musiałby to być któryś ze starszych braci, skoro jego syn w 1352 r. dowodził wojskiem na wyprawie. Przeciwko ojcostwu Olgierda przemawiałaby narracja Wiganda, w której mowa jest o odesłaniu zwłok „króla ze Smoleńska" na Litwę w celu uczynienia przyjaznego gestu Kiejstutowi (zob. w. 107–110), a nie Olgierdowi, który był przecież obecny na tej wyprawie (czyżby strona zakonna o tym wówczas nie wiedziała?). Może więc chodziłoby tu o innego brata Kiejstuta, który nie brał udziału w przedsięwzięciu wojennym w Prusach Dolnych? Z drugiej jednak strony można też założyć, że komtur ragnecki Henning Schindekop chciał uczynić „wielki podarunek" – jak ów gest nazwał poetycko Wigand – Kiejstutowi, a nie Olgierdowi (mimo że odsyłali wedle interpretacji J. Tęgowskiego zwłoki jego syna) z uwagi na fakt, że to z młodszym Giedyminowiczem mogły łączyć go wzajemne więzy utrwalonej już wówczas znajomości, ze względu na sprawowany od ponad półtora roku urząd komturski, a może i wcześniejszy pobyt w konwencie ragneckim oraz poświadczoną 30 V 1344 obecność w konwencie królewieckim (zob. Preußisches Urkundenbuch. Politische (allgemeine) Abteilung, t. 3, z. 2: 1342–1345, wyd. H. Koeppen, Marburg 1958, nr 650, s. 534), na który to aspekt w kontekście relacji politycznych wskazywał w odniesieniu do innych postaci R. Petrauskas, Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai, w: Kryžiaus karų epocha Baltijos regionu tautų istorinėje sąmonėje. Mokslinių straipsnių rinkinys, red. R.R. Trimonienė, R. Jurgaitis, Saulės 2007, s. 206–221. Kwestia pozostaje więc otwarta.*

[131] *Wielona (lit. Veliuona), gród litewski położony nad dolnym Niemnem, ok. 33 km na wschód od Jurborkas (pol. Jurbork). Łacińskie tłumaczenie zawiera błędną identyfikację toponimu, wskazując w tym miejscu na dolnopruską Welawę (zob. przyp. 93).*

[132] *Zapewne w znaczeniu: przyjaciel księcia, jego bliski towarzysz. Liczba gramatyczna rzeczownika 'frunt' nie zgadza się tu ewidentnie z liczbą gramatyczną czasownika 'beginnen', co należy chyba złożyć na karb pomyłki kopisty i zastosować koniekturę 'begund en' tj. 'begann ihn'.*

[133] *Data nieustalona.*

[134] *Mowa tu o Kiejstucie i Olgierdzie.*

[135] *Data nieustalona.*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
Hilt indem lande Labiow	zatrzymał się w ziemi labiawskiej[136].	in terra Labiow vulgariter dicta,
Der heyden her quomen do	Wojska pogan tam nadeszły,	ubi conveniunt
Czu samme(n) al hyn an	tamże wszyscy razem.	simul
Der heyden konig von dan	Król pogan	
Indes erste(n)s slofens kenne(n)	w porze pierwszego spania[137],	et in primo sompnio
Jageten do balt von danne(n)	pociągnął szybko stamtąd	festinant a loco
Hyn dan mit den gevangen	wraz z jeńcami,	cum captivis,
Dy sy in grosem twangen	których oni w wielkim ucisku	
Vurten vnd roubes vil	prowadzili, oraz wiele łupów,	rapina nimia, et transeunt sine dampno.
Des sy hatten ane czil	których mieli bez liku.	

Fragment IX

Podstawa rękopiśmienna: nieznany rkps C (tekst znany z druku: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 86r; odmianki: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 76v).

Treść: fragment zawiera pierwszy zachowany urywek narracji dotyczącej wyprawy wojska krzyżowego pod wodzą wielkiego mistrza Winricha von Kniprode pod Kowno wiosną 1362 r.

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/k. 86r/ //SRP II, s. 532, Fragm. VII//		*///s. 290///*
Daselbst sie mitten inne logen,	Tamże oni pośrodku powiedzieli [sobie],	Elegerunt eciam
Daß[www] sie von dannen nicht zogen,	że stamtąd[138] odejść	pocius mori,
Mit nichten wolten sie von der Stadt,	za nic nie będą chcieli,	quam discedere castro
Sondern behalten da den Pfadt[xxx],	lecz pozostaną na tej ścieżce,	
Mit Hertzen und mit Sinnen,	sercem i zmysłami,	
Cawen das Haus zu gewinnen,	aby zamek Kowno[139] zdobyć;	
Dorůmb[yyy] sie wolten sterben,	w tym celu chcieli zginąć	
Oder von Gotte[zzz] das erwerben,	bądź od Boga to uzyskać,	
Daß[aaaa] sie nicht zůgen von hinnen,	że oni stamtąd nie odejdą,	
Sie hetten dann zuuoren[bbbb] innen	zanim nie opanują	non devicto.
Cawen der [cccc-]Heiden Hauß[-cccc].	Kowna, zamku pogan.	

---

www *Wydanie 1599:* Das.
xxx *Wydanie 1599:* Pfad.
yyy *Wydanie 1599:* Dorumb.
zzz *Wydanie 1599:* Gott.
aaaa *Wydanie 1599:* Das.
bbbb *Wydanie 1599:* zuvor.
cccc-cccc *Wydanie 1599:* Heyden Haus.

136 *Obszar położony wokół Labiawy (zob. przyp. 116).*
137 *Zapewne w znaczeniu: pierwszej straży.*
138 *Tj. spod Kowna (zob. przyp. 139).*
139 *Kowno (niem. Kauen, lit. Kaunas), zamek litewski nad dolnym Niemnem, położony przy ujściu doń rzeki Wilia (niem. Nerga, lit. Neris).*

Fragment X

Podstawa rękopiśmienna: nieznany rkps C (tekst znany z druku: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 86v–87v; odmianki: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 77r–78r).

Treść: fragment zawiera drugi, znacznie dłuższy aniżeli pierwszy, zachowany urywek narracji dotyczącej wyprawy wojska krzyżowego pod wodzą wielkiego mistrza Winricha von Kniprode pod Kowno wiosną 1362 r.

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/k. 86v/ //SRP II, s. 534, Fragm. VIII//		*///s. 296///*
Vnd an dem guten Freytage,	I w Wielki Piątek[140]	*[...]* in feriam sextam parasceve.
Da Koͤnig Kinstute[dddd] das sage,	rzekł oto król Kiejstut[141],	*///s. 298/// {142}* Quod cum Kynstud
Gar bald er dahin reiten kam,	niedługo po tym, jak on tam konno przybył	vidisset,
Vnd hiesch den meister[eeee] aus bey nahm[ffff],	i zawołał mistrza po imieniu,	vocavit magistrum,
/k. 87r/ Auff daß[gggg] er zu [hhhh-]jm keme[-hhhh],	aby on do niego przybył;	et sub mutuo salvo conductu
Er wolte wort genehme,	chciał z nim przyjemnymi słowy	sibi loquuntur,
Mit jme[iiii] reden vnd sprechen,	porozmawiać	
Sicherlich ohn all[jjjj] Gebrechen,	bezpiecznie bez jakiegokolwiek łamania przyrzeczenia	
//SRP II, s. 535// Der Meister [kkkk-]selber kam[-kkkk] dahin,	Mistrz[142] sam [też] tam przybył[143],	
Kinstoud sagte jm dießen[llll] sinn,	Kiejstut rzekł mu w takim sensie:	dixitque magistro:
Meister were ich selbst auff[mmmm] dem Hauß[nnnn],	»Mistrzu, gdybym był sam na zamku[144],	si ego essem in domo,
Ir gewuͤnt es nicht mit solchem grauß,	nie zdobywalibyście go z taką okrutnością,	nunquam eam obtineres
Mit allen deinen Christenman,	ze wszystkimi twoimi chrześcijanami;	cum omnibus tuis.
Gewunest[oooo] du mir doch nichts an,	niczego jednak nie zdobędziesz«.	
Der Meister wider gab Antwort[pppp],	Mistrz dał odpowiedź,	Cui magister respondit:
Weißlich vnd freysam also fort,	mądrze i spokojnie, mianowicie taką:	
Was redestu nu von dem Hauß,	»Co ty mówisz o zamku,	Quare equitasti de domo,
[rrrr-]Da du lengst sahest vnsern straus[qqqq],[-rrrr]	choć widzisz od dawna naszą siłę«.	cum nos videres,
Kinstoud der sprach wider also,	Kiejstut rzekł znowu tak:	et respondit:
Kein Heupt bey meinen Leuten do	»Żadna głowa[145] przy moich ludziach	quia mei non habebant caput;
Gewesen ist, in dieser zeit,	nie była w tym czasie,	

[dddd] *Wydanie 1599:* Kuͤnstute.
[eeee] *Wydanie 1599:* Meister.
[ffff] *Wydanie 1599:* Nam.
[gggg] *Wydanie 1599:* das.
[hhhh-hhhh] *Wydanie 1599:* jhm kaͤme.
[iiii] *Wydanie 1599:* jhme.
[jjjj] *Wydanie 1599:* al.
[kkkk-kkkk] *Wydanie 1599:* kam selbst.
[llll] *Wydanie 1599:* diesem.
[mmmm] *Wydanie 1599:* aus.
[nnnn] *Wydanie 1599:* Haus.
[oooo] *Wydanie 1599:* Gewuͤnnest.
[pppp] *Wydanie 1599:* antwort.
[qqqq] *Wydanie 1599:* Strauß.
[rrrr-rrrr] *U H brakuje tego wersetu.*

[140] *Tj. 15 IV 1362.*
[141] *Zob. przyp. 69.*
[142] *Mowa tu o Winrichu von Kniprode (zob. przyp. 40).*
[143] *Miejsce spotkania się Kiejstuta z Winrichem von Kniprode pod obleganym Kownem pozostaje niezlokalizowane.*
[144] *Mowa tu o obleganym przez wojsko zakonne zamku kowieńskim.*
[145] *W znaczeniu: wódz.*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
Daruͤmb[ssss] ich bey der Heiden[tttt] Streit	stąd ja podczas pogańskiej walki	ideo mansi aput eos,
Allewege[uuuu] selbsten muste[vvvv] sein,	wszędzie osobiście muszę być [obecny]	
Vnd stehen mit meines selben schein,	i stać z moim własnym obliczem«.	
Da sprach der kuͤne Held der Meister,	Wtedy rzekł śmiały bohater – mistrz –	et ait magister:
Des Heerzuges ein guter Leister,	dobry wódz wyprawy:	
Ists sach daß[wwww] dir Koͤnig noth ist,	»Jeżeli jest ci, królu, to konieczne,	si tibi opus fuerit,
So nim der Heiden[xxxx] zu dieser frist	to weź teraz pogan,	accipe de tuis,
So viel du jr[yyyy] wilt mit dir han,	ile ich tylko chcesz ze sobą mieć,	quotquot vis
Die wollen wir alle semptlich lahn,	chcemy pozwolić [ci] ich wszystkich [zabrać],	
Vnd kom mit jnen[zzzz] auff das Hauß,	i przyjdź z nimi na zamek,	et ascende liber domum.
So erlaub ich dir ein vnd aus,	zatem pozwalam ci wyjść i wejść	
Hinan alle ewere[aaaaa] auffzoͤge,	do środka we wszystkich waszych przyjazdach[146],	
Vnd hilff du jn[bbbbb] nach deim vermoͤge.	i pomóż im[147] według twoich możliwości.	
Wir trawen Gotte[ccccc] vnserm HErrn,	My ufamy Bogu, naszemu Panu,	Speramus enim in Domino,
[ddddd-]Daß jr[-ddddd] es nicht koͤnnet erwehren[eeeee],	że nie będziecie mogli się obronić	quod non poteritis eam protegere
[fffff-]Vnd sollet es nicht behalten,[-fffff]	i nie powinniście się utrzymać	nec retinere.
Fuͤr unseren Gewalten.	przed naszą mocą«.	
Da sprach der Koͤnig Kinstoud,	Wtedy rzekł król Kiejstut,	Et Kynstud ait:
Dem gar vbel da ward zu Muth[ggggg],	któremu było całkiem nieprzyjemnie:	
Wie moͤchte[hhhhh] ich auff das Hauß kommen,	»Jak mógłbym na zamek przybyć	quomodo potero ascendere,
Vnd schaffen daselbst meinen frommen,	i uczynić tam to, co dla mnie dobre,	
Dieweil das Feld ist gar vergraben,	kiedy pole jest całkiem rozkopane	cum campus sit circumseptus
Vnd ein grosser Zaun erhaben,	i rozciąga się [tam] wielki płot[148]?«	et circumfossatus.
Als er war in den worten jach,	Jako że był w słowach szybki[149],	Cui magister:
Der Meister fortan also sprach,	mistrz natychmiast tak rzekł:	
Vnd bistu Koͤnig so gewier,	»Jeśli więc jesteś, królu, tak groźny,	promitte mihi,
Als ich das solte glauben dir,	że ja powinienem tobie wierzyć,	
//SRP II, s. 536// Vnd woltestu nun einen Streit,	i chcesz teraz walkę	quod velis
Mit vns machen in dieser zeit,	z nami stoczyć w tym czasie,	mecum bellare,

ssss *Wydanie 1599:* Darumb.
tttt *Wydanie 1599:* Heyden.
uuuu *Wydanie 1599:* Allwege.
vvvv *Wydanie 1599:* muͤste.
wwww *Wydanie 1599:* das.
xxxx *Wydanie 1599:* Heydn.
yyyy *Wydanie 1599:* jhr.
zzzz *Wydanie 1599:* jhnen.
aaaaa *Wydanie 1599:* ewre.
bbbbb *Wydanie 1599:* jhm.
ccccc *Wydanie 1599:* Gott.
ddddd-ddddd *Wydanie 1599:* Das jhr.
eeeee *Wydanie 1599:* erwehrn.
fffff-fffff *U H brakuje tego wersetu.*
ggggg *Wydanie 1599:* muth.
hhhhh *Wydanie 1599:* moͤcht.

146 *W znaczeniu: podczas każdego wejścia/wjazdu księcia do obleganego zamku.*
147 *Tj. obrońcom zamku kowieńskiego.*
148 *Chodzi tu najprawdopodobniej o linię umocnień polowych wojska oblegającego, które wzniesione zostały zapewne w celu odcięcia obleganej warowni od zaplecza.*
149 *W znaczeniu: potrafił szybko reagować na wypowiedź interlokutora.*

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/k. 87v/ Wir wollen nieder[iiiii] legen,	[to] my chcemy zburzyć płot	volo planare terram
Den Zaun zur Erden wegen,	równo z ziemią	
Vnd das Feld machen also schlecht,	i pole uczynić tak równe,	et septa deponere.
Als es zuuoren[jjjjj] war gerecht,	jak ono było dobre przedtem«.	
Der Kőnig antwortete nicht,	Król nie odpowiedział	Nec respondit ad hec rex,
Dem Meister zu derselben schicht,	mistrzowi na takie słowa.	
Da sprach der Meister also fort,	Wtedy rzekł ponownie mistrz tak:	et magister:
Hette dann[kkkkk] der Kőnig nicht mehr wort,	»Jeśli zatem król nie ma więcej słów,	si non habet rex amplius verba
Mit vns zu reden diese zeit,	[aby] z nami teraz rozmawiać,	nobiscum loqui,
So warte er seiner Heiden[lllll] streit.	więc niech czeka na swoją pogańską walkę«.	transeat ad custodiam suorum.

Fragment XI

Podstawa rękopiśmienna: nieznany rkps C (tekst znany z druku: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592, k. 93r; odmianki: C. Schütz, *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599, k. 83r).

Treść: fragment zawiera laudację (bądź raczej jej znaczną część) na cześć zmarłego 24 VI 1382 wielkiego mistrza Winricha von Kniprode.

Oryginał	**Tłumaczenie**	**Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena**
/k. 93r/ //SRP II, s. 615, Fragm. IX//		*///s. 480///*
Nach dem bey seiner Meisterschafft	Po tym podczas jego mistrzostwa[150]	*[...]* annis magisterii generalis
Der Orden gut in grosser Krafft,	Zakon[151] dobrze w wielkiej sile	principatum in Pruszia tenuit,
Bestanden hat bey guter zeit,	trwał w dobrym czasie –	ex gracia divina speciale, in optimo statu;
Als man vns das fűr ware geit,	jak to nam przedstawiono jako prawdziwe.	
Die Gebietiger mit grossen Wirden[mmmmm],	Dostojników z wielką godnością	preceptores quoque in maxima decencia
Hat er geehret auch mit Zierden[nnnnn],	i chlubnie miał w poszanowaniu,	tenuit
Des Ordens Brűder in Geistligkeit,	braci Zakonu w kapłaństwie	et ordinis fratres in sancta religione,
Hat er gehalten mit Weißheit.	traktował z mądrością,	
Ritter vnd Erbare Knechte,	rycerzy i czcigodnych knechtów[152]	milites atque clientes
Gehalten in jrem[ooooo] Rechte,	traktował wedle ich prawa,	in justicia per suam prudenciam,
Gebawer vnd auch Bűrger	chłopom oraz mieszczanom	cives et rusticos
Fűr jm[ppppp] gewest sein Achtber[qqqqq],	okazywał swoje dostojeństwo,	
Vnd sonderlich den Bawerßman[rrrrr],	i w szczególności wieśniaków	

iiiii *Wydanie 1599:* nider.
jjjjj *Wydanie 1599:* zuuorn.
kkkkk *Wydanie 1599:* denn.
lllll *Wydanie 1599:* Heyden.
mmmmm *Wydanie 1599:* wirden.
nnnnn *Wydanie 1599:* zierden.
ooooo *Wydanie 1599:* jhrem.
ppppp *Wydanie 1599:* jhm.
qqqqq *Wydanie 1599:* Achtbar.
rrrrr *Wydanie 1599:* Bawersman.

150 *Mowa tu o urzędowaniu wielkiego mistrza Winricha von Kniprode (zob. przyp. 40).*
151 *Chodzi o zakon niemiecki.*
152 *Mowa tu o posiadaczach ziemskich bez pasa rycerskiego, tj. giermkach i zapewne również grupie tzw. wolnych (zob. przyp. 45).*

Oryginał	Tłumaczenie	Łaciński tekst tłumaczenia Konrada Gesselena
Hat er gehalten lobesan[sssss],	traktował chwalebnie.	laudabiliter gubernando,
Der Witwen und Waisen Vater was,	Dla wdów i sierot był ojcem	viduis et orphanis
Mit grosser erbawunge, war ist das,	z wielkim miłosierdziem – to jest prawda.	compaciendo,
Also hat er ein Erbar Leben,	Zatem życie czcigodne	
Zu jeder zeit gehalten eben,	prowadził on stale,	[…]
Daß[ttttt] seiner zeit kein boͤser Fund[uuuuu],	tak że za jego czasów żadne zło	Nec ordo extra vel in terra diffamabatur,
Dem Orden jemals offen stund,	nigdy nie dotknęło Zakonu.	sed tranquillitas tota fuit.
Daher sein Namen weit erschallen,	Stąd jego imię szeroko wywoływane	*///s. 482///* […] Fama eciam nominis sui
Vnd fast in alle Welt erhallen,	na całym prawie świecie rozbrzmiewało,	diffusa est per universum,
[vvvvv-]Daß keinem[-vvvvv] Meister nie geschehen,	iż żadnemu mistrzowi nie zdarzyło się nigdy,	nec tanta benemerita digna laude ab alio magistro umquam
Von dem so viel gutes wer verjehen.	[by] o nim tyle dobrego było opowiadane.	sunt dicta.

Original fragments of the chronicle of Wigand von Marburg – Source study, new edition and Polish translation

Summary: The article presents a new edition of the original fragments of Wigand von Marburg's chronicle that have been preserved. The edition complements the fifteenth-century Latin translation of the chronicle (with its Polish translation) published in 2017. The text contains eleven fragments of the original lines in verse composed in 1393–1394 in the East variant of the Middle High German. In total, they include 573 complete lines and 57 of their fragments that have survived. Five fragments are available today only in the sixteenth-century printed edition of Caspar Schütz's *Historia rerum Prussicarum*. At the same time, the remaining six have survived in the remains of late medieval manuscripts, currently kept in Vienna, Munich, and Karlsruhe. They come from two unpreserved codes (A and B), initially containing copies of probably the entire chronicle of Wigand von Marburg. A Polish translation of the original fragments in rhyme with their respective Latin translation are included in the edition.

Nota o autorze: Krzysztof Kwiatkowski, dr hab., prof. UMK, ur. 1982, absolwent Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu (2004), dr nauk humanistycznych w zakresie historii (2009), dr hab. nauk humanistycznych (2019). Od 2009 r. zatrudniony na Wydziale Nauk Historycznych UMK. Stypendysta m.in.: Fundacji na rzecz Nauki Polskiej, Deutscher Akademischer Austauschdienst, Stiftung Preußischer Kulturbesitz, Polskiej Misji Historycznej przy Uniwersytecie w Würzburgu. Kierownik i członek zespołów badawczych realizujących projekty naukowe w ramach grantów NCN i NPRH. Zainteresowania naukowe: historia militarna, historia społeczna, historia kulturowa, historia zakonu niemieckiego, historia Prus, edytorstwo źródeł historycznych.

Author: Krzysztof Kwiatkowski, professor of the Nicolaus Copernicus Univeristy, b. 1982, graduate of the Faculty of History, Nicolaus Copernicus University in Toruń (2004), PhD in humanities in the field of history (2009), habilitation in humanities in the field of history (2019); since 2009, employee of the Faculty of History, Nicolaus Copernicus University in Toruń; scholarship holder i.a. of the Foundation for Polish Science, the German Academic Exchange Service, the Prussian Cultural Heritage Foundation, the Polish Historical Mission at the University of Julius Maximilian in Würzburg; head and member of research teams carrying out scholarly projects financed by the grants of the National Science Centre and the National Programme for the Development of the Humanities; his research interests include: military history, social history, cultural history, history of the Teutonic Order, history of Prussia, academic editing of historical sources.

---

sssss *Wydanie 1599:* Lobesan.
ttttt *Wydanie 1599:* Das.
uuuuu *Wydanie 1599:* fund.
vvvvv-vvvvv *Wydanie 1599:* Das.

Katedra Historii Skandynawii i Europy Środkowo-Wschodniej
Instytut Historii i Archiwistyki
Wydział Nauk Historycznych
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ul. Bojarskiego 1
87-100 Toruń
e-mail: Krzysztof.Kwiatkowski@umk.pl

Bibliografia

Źródła

Barack K.A., *Bruchstücke aus Wigand von Marburg Reimchronik*, „Germania", 12, 1867, s. 194–205

Brüchstück einer Reimchronik des Deutsch-Ordens aus dem Anfange des 15. Jahrhunderts, „Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Ehst- und Kurland's", 3, 1845, s. 129–133

Die Chronik Wigands von Marburg. Originalfragmente, lateinische Uebersetzung und sonstige Ueberreste, wyd. Th. Hirsch, w: SRP, t. 2, Leipzig 1863, s. 453–662

Ein Fragment der Reimchronik Wigands von Marburg, wyd. W. Hubatsch, U. Arnold, w: SRP, t. 6, Frankfurt am Main 1968, s. 44–49

Hartknoch Ch., *Alt- und Neues Preussen oder Preussischer Historien*, Franckfurt–Leipzig 1684

Krömecke E., *Ein Bruchstück eines mhd. Gedichtes*, „Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit", N.F., 5, 1858, nr 10, szp. 335–336

Krömecke E., „Neue Preußische Provinzial-Blätter", 3. Folge, 2, 1858, s. 357–358

Preußisches Urkundenbuch. Politische (allgemeine) Abteilung, t. 3, z. 2: *1342–1345*, wyd. H. Koeppen, Marburg 1958

Schütz C., *Historia rerum Prussicarum*, Zerbst 1592

Schütz C., *Historia rerum Prussicarum*, [Leipzig] 1599

Thoma H., *Ein neues Bruchstück aus der Reimchronik Wigands von Marburg*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur", 74, 1937, s. 39–45

Vygandas Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, tłum. R. Jasas, red. K. Gudmantas, Vilnius 1999

Wigand von Marburg, *Cronica nova prutenica*, oprac. S. Zonenberg, K. Kwiatkowski, Toruń 2017

Zwei Fragmente der Reimchronik Wigands von Marburg, wyd. Th. Hirsch, w: SRP, t. 4, Leipzig 1870, s. 1–8

Opracowania

Barack K.A., *Bruchstücke aus Wigand von Marburg Reimchronik*, „Germania", 12, 1867, s. 194–205

Blaschka A., *Konrad Gesselen, ein Mitarbeiter von Johannes Długosz. Epilog zum „Monumentum Thorunense"*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg", 10, 1961, nr 4, s. 893–895

Blaschka A., *Monumentum Thorunense*, „Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin Luther Universität Halle-Wittenberg", 7, 1957/1958, nr 4, s. 715–726

Eichenberger N., Mackert Ch., *Überarbeitung und Online-Publikation der Erschließungsergebnisse aus dem DFG-Projekt zur Neukatalogisierung der ehemals Donaueschinger Handschriften in der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe, unter Mitarbeit von Ute Obhof sowie unter Einbeziehung von Vorarbeiten von Wolfgang Runschke und Sabine Lütkemeyer [Beschreibungen via Manuscripta Mediaevalia]*, <http://www.manuscripta-mediaevalia.de/?xdbdtdn!%22obj%2031577285%22&dmode=doc#|4> [dostęp: 22.03.2020]

Florâ B.N., *Bor´ba moskovskih knâzej za smolenskie i černigovskie zemli vo vtoroj polovinie XIV v.*, w: *Problemy istoričeskoj geografii Rossii*, t. 1: *Formirovanie gosudarstvennoj territorii Rossii*, Moskva 1982, s. 58–80

Franz W., *Das Benedikterinnenkloster St. Marien zu Königsberg*, „Altpreußische Forschungen", 11, 1934, s. 168–187

Golubovskij P.V., *Istoriâ Smolenskoj zemli do načala XV st.*, Kiev´´ 1895

Golubovskij P.V., *Knâža doba na Rysì: portreti elìti*, Bìla Cerkva 2006

Handschriftenbeschreibung 2067, w: *Handschriftencensus. Eine Bestandsaufnahme der handschriftlichen Überlieferung deutschsprachiger Texte des Mittelalters*, <https://handschriftencensus.de/2067> [dostęp: 22.03.2020]

Handschriftenbeschreibung 2068, w: *Handschriftencensus. Eine Bestandsaufnahme der handschriftlichen Überlieferung deutschsprachiger Texte des Mittelalters*, <https://handschriftencensus.de/2068> [dostęp: 22.03.2020]

Hirsch Th., *Einleitung*, w: *Die Chronik Wigands von Marburg. Originalfragmente, lateinische Uebersetzung und sonstige Ueberreste*, wyd. Th. Hirsch, w: SRP, t. 2, Leipzig 1863, s. 429–452

Jarzebowski M., *Die Residenzen der preußischen Bischöfe bis 1525*, Prussia Sacra, t. 3, Toruń 2007
Jóźwiak S., *Wyprawa armii krzyżackiej z Prus do Estonii w latach 1343–1344*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie", 238, 2002, nr 4, s. 495–500
Jóźwiak S., Trupinda J., *Krzyżackie zamki komturskie w Prusach. Topografia i układ przestrzenny na podstawie średniowiecznych źródeł pisanych*, Toruń 2012
Kienhorst H., *Lering en stichting op klein formaat. Middelnederlandse rijmteksten in eenkolomsboekjes van perkament*, t. 2: *Handschriften*, Miscellanea Neerlandica, t. 32, Leuven 2005
Lackner F., współpr. A. Haidinger, *Katalog der Streubestände in Wien und Niederösterreich*, cz. 1: *Nichtarchivalische mittelalterliche Handschriften und Fragmente in Korneuburg, Mistelbach, Retz, St. Pölten, Tulln, Waidhofen an der Thaya, Weitra, Wien, Wiener Neustadt und aus Privatbesitz. Katalogband und CD-ROM*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Phil.-Hist. Klasse, Denkschriften, t. 272, Veröffentlichungen der Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters, seria II, t. 5, Wien 2000
Malm M., *Wigand von Marburg*, w: *Deutsches Literatur-Lexikon. Biographisches-bibliographisches Handbuch*, t. 32, wyd. 3, Berlin–Boston 2013, szp. 341–343
Mouchard F., *La Maison de Smolensk. Une dynastie princière du Moyen Âge russe (1125–1404)*, Bibliothèque russe de l'Institut d'études slaves, t. 131, Paris 2015
Paszkiewicz H., *Jagiellonowie a Moskwa*, t. 1: *Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku*, Warszawa 1933 (repr.: 2014)
Perlbach M., *Der Übersetzer des Wigands von Marburg*, „Altpreußische Monatsschrift", 32, 1895, s. 411–424
Petrauskas R., *Tolima bičiulystė: asmeniniai Vokiečių ordino pareigūnų ir Lietuvos valdovų santykiai*, w: *Kryžiaus karų epocha Baltijos regionu tautų istorinėje sąmonėje. Mokslinių straipsnių rinkinys*, red. R.R. Trimonienė, R. Jurgaitis, Saulės 2007, s. 206–221
Schneider K., *Die deutschen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München. Die mittelalterlichen Fragmente Cgm 5249–5250*, Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Monacensis, t. 5, cz. 8, Wiesbaden 2005
Sumowski M., *Duchowni diecezjalni w średniowiecznym Toruniu. Studium prozopograficzne*, Toruń 2012
Tęgowski J., *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999
Thoma H., *Ein neues Bruchstück aus der Reimchronik Wigands von Marburg*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur", 74, 1937, s. 39–45
Trimonienė R., *Vygando Marburgiečio kronika. Įvadas*, w: Vygandas Marburgietis, *Naujoji Prūsijos kronika*, tłum. R. Jasas, red. K. Gudmantas, Vilnius 1999, s. 5–45
Voigt J., *Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens*, t. 5: *Die Zeit vom Hochmeister Ludolf König von Weizau 1342 bis zum Tode des Hochmeisters Konrad von Wallenrod 1393*, Königsberg 1832
Vojtovič L., *Knâzìvs´kì dinastiï Shìdnoï Êvropi (kìnec´ IX – počatok XVI st.): sklad, syspìl´na i polìtična rol´*, L´vìv 2000
Vollmann-Profe G., *Wigand von Marburg*, w: *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, t. 11: *Nachträge und Korrekturen*, red. B. Wachinger, G. Keil, K. Ruh, W. Schröder, F.J. Worstbrock, wyd. 2, Berlin–New York 2004, szp. 1658–1662
Wenta J., *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung am Beispiel Preußens*, Subsidia Historiographica, t. 2, Toruń 2000
Witthöft H., *Metrologische Überlegungen zur Kulmer Handfeste 1233/51*, w: *Beiträge zur geschichte des Deutschen Ordens*, t. 2, wyd. U. Arnold, Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens, t. 49; Veröffentlichungen der Internationalen Historischen Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens, t. 5, Marburg 1993, s. 68–86
Wolff L., *Wigand von Marburg*, w: *Die Deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, t. 4, red. K. Langosch, Berlin 1953, szp. 964–968
Zajączkowski S., *Polska a Zakon Krzyżacki w ostatnich latach Władysława Łokietka*, Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie, Dział 2, t. 6, z. 2, Lwów 1929
Zonenberg S., *Kronika Wiganda z Marburga*, Bydgoszcz 1994
Zonenberg S., *Wstęp źródłoznawczy i historyczny*, w: Wigand von Marburg, *Cronica nova prutenica*, oprac. S. Zonenberg, K. Kwiatkowski, Toruń 2017, s. 13–44

Strony internetowe

Mittelalterliche Handschriften in Österreich, <https://manuscripta.at/hs_detail.php?ID=1667> [dostęp: 22.03.2020]